

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie

Bakalářská práce

Denis Barát

Sigmatické a perifrastické futurum v epickom sanskrte

Sigmatic and periphrastic future in Epic Sanskrit

PodĎakovanie:

Chcel by som sa poĎakovať svojmu vedúcemu práce doktorovi Strnadovi za konzultácie a cenné rady a pripomienky, ktoré mi výrazne pomohli v písaní tejto práce.

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracoval samostatne, že som riadne citoval všetky použité pramene a literatúru, a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Bratislave dňa 11.8.2019

Denis Barát

Abstrakt:

Sigmatické a perifrastické futurum sú konštrukcie sanskrtskej gramatiky, ktorých plná oblasť funkcií je stále nedostatočne preskúmaná. Hlavný problém nastáva pri otázke o rozdieloch v ich použití. Aj keď ich definície a rozdiely medzi nimi sú popísané už v tradičných gramatikách, reálne použitie v textoch sa s nimi často nezhoduje. Podobne aj medzi popismi zo západných gramatík sanskrtu je možno nájsť nezrovnalosti a rôzni autori poskytujú rôzne pravidlá. V tejto práci najskôr predstavím vývoj týchto konštrukcií od ich koreňov až k neskorším indoárijskym jazykom, potom sa pozriem na ich aktuálne použitie v v epickom sanskrte, reprezentovanom v eposoch Mahábhárata a Rámájana. Kvôli príliš veľkému počtu výskytov bude z korpusov vybraná vzorka sigmatického a perifrastického futura v počte 500 výskytov z Mahábháraty a 200 výskytov z Rámájany. Tie budú porovnané s definíciami v existujúcich gramatikách sanskrtu.

Kľúčové slová: sanskrt, futurum, sigmatické futurum, perifrastické futurum, Mahábhárata, epický sanskrt, Rámájana

Abstract:

Sigmatic and periphrastic future are constructions of Sanskrit grammar whose full range of functions still remains understudied. The main problem arises with the question about the difference in their uses. Even though their definitions and the differences between them are already described in traditional grammars, actual usage in texts doesn't always align with them. Similarly, discrepancies can be found among Western grammars of Sanskrit, and different authors give different rules. In this thesis, I will first present the development of these constructions from their roots to later Indo-Aryan languages, then I will look at their actual usage in Epic Sanskrit, represented by the epics Mahabharata and Ramayana. Because of the large number of occurrences in the corpus, a sample of the sigmatic and periphrastic future will be taken, numbering 500 occurrences in the Mahabharata and 200 in the Ramayana. They will be compared with the definitions in the grammars of Sanskrit.

Keywords: Sanskrit, future, sigmatic future, periphrastic future, Mahabharata, Epic Sanskrit, Ramayana

Obsah:

1. Úvod.....	8
1.1. Všeobecnolingvistický úvod	8
1.1.1. Teórie gramatického času	8
1.1.2. Spojitosť s vidom	11
1.1.3. Problematika budúceho času	12
1.1.4. Sémantická zmena ako zdroj budúceho času	13
2. Budúci čas v sanskrte	15
2.1. Sigmatické futurum	15
2.2. Perifrastické futurum.....	19
2.3. Sigmatické a perifrastické futurum v Pániniho gramatike	28
3. Dáta	30
3.1. Jazyk Mahábháraty a Rámájany	30
3.2. Kritické edície eposov	31
3.2.1. Mahábhárata	31
3.2.2. Rámájana	32
3.3. Výber a spracovanie dát	33
4. Analýza dát z eposov	37
4.1. Sigmatické futurum	37
4.1.1. Prvé osoby	37
4.1.1.1. Prvá osoba singuláru	37
4.1.1.2. Prvá osoba duálu a plurálu	42
4.1.1.3. Zhrnutie.....	44
4.1.2. Druhé osoby	44
4.1.2.1. Zhrnutie.....	47
4.1.3. Tretie osoby	48

4.1.3.1. Zhrnutie.....	53
4.1.4. Použitie sigmatického futura	53
4.2. Perifrastické futurum.....	53
4.2.1. Prvé osoby	55
4.2.1.1. Prvé osoby duálu a plurálu.....	61
4.2.1.2. Zhrnutie.....	62
4.2.2. Druhé osoby.....	62
4.2.2.1. Zhrnutie.....	66
4.2.3. Tretie osoby	67
4.2.3.1. Zhrnutie.....	73
4.2.4. Použitie perifrastického futura.....	73
5. Záver	75
6. Bibliografia	78
Príloha 1: čísla analyzovaných veršov	83

1. Úvod

V tejto práci sa budem zaoberať dvomi sanskrtskými futurálnymi konštrukciami, sigmatickým a perifrastickým futurorom. V gramatikách sanskrtu často nájdeme zmienku o tom, že tieto dve konštrukcie sú zameniteľné, najmä o perifrastickom future nájdeme v západných gramatikách často len zopakovanie toho, čo sa o ňom tvrdí už v Pániniho gramatike *Aṣṭādhyāyī*. V práci najskôr predstavím popis týchto konštrukcií, ktorý podáva tradičná aj západná gramatická tradícia, potom sa pozriem na ich skutočné použitie v indických eposoch Rámájana a Mahábhárata, aby som zistil, v akých funkciách sú v epickom sanskrte používané, a či je skutočne pravda, že sú významovo zameniteľné.

1.1. Všeobecnolingvistický úvod

1.1.1. Teórie gramatického času

Každý jazyk má nástroje, s ktorými môže vyjadriť temporálnu lokáciu udalosti, ktorá je predmetom výpovede. Tieto nástroje môžu byť lexikálneho charakteru, pri ktorých Comrie (1985: 8) rozlišuje medzi *lexikálnymi jednotkami*, čiže výrazmi ako slovenské „včera“, anglické „now“ alebo sanskrtské „adhunā“ a lexikálne kompozitnými výrazmi, čiže takými s presnejším časovým určením, ktoré sú zložené z viac lexikálnych jednotiek, ako napríklad „200 rokov po vláde cisára Aśóku“. O týchto vyjadreniach času môžeme s istotou tvrdiť, že sa nachádzajú vo všetkých jazykoch sveta. Ďalším spôsobom časovej lokalizácie je gramatická kategória času, ktorá sa vyznačuje najmenej presným časovým zasadením, niektoré jazyky v jej rámci rozlišujú len dve lokalizácie, napríklad minulosť a ne-minulosť, medzi ne patrí mimo iné japončina, niektoré naopak rozlišujú viac úrovní vzdialenosti, africký jazyk Bamileke-Dschank rozlišuje 11 časov, 5 úrovní v minulosti a v budúcnosti a prítomnosť (Comrie 1985: 97). Na rozdiel od predošlých dvoch nástrojov však existujú jazyky, ktoré takúto kategóriu nevyjadrujú, tými sú napríklad jorubčina, ktorá si vystačí s kategóriou vidu alebo barmčina, ktorá gramaticky značí rozdiel medzi spôsobom realis a irrealis. Interpretácia časovej lokalizácie výpovede je v týchto jazykoch založená na kontexte a nie je priamo súčasťou významu používanej gramatickej kategórie. Pri

určovaní toho, či jazyk vyjadruje kategóriu času, ktoré gramatické jednotky do nej zahrnúť, a ako ich popísať je teda dôležité rozlišovať medzi významom, ktorý je inherentnou súčasťou jednotky a implikatúrou¹, ktorá je založená na kontexte výpovede a môže byť zrušená pri zasadení do iného kontextu. Takže súčasťou významu anglického minulého perfekta je lokalizácia udalosti pred referenčný bod, ktorý je zasadený do minulosti, z čoho pri určitých kontextoch vyplynie zasadenie udalosti do vzdialenejšej minulosti, ale vyjadrenie vzdialenej minulosti nie je súčasťou významu tohto času, je to len výsledok implikatúry (Comrie 1985: 23). Napríklad prípadom rozdielu medzi významom a implikatúrou v angličtine je budúce perfektum, ktorého referenčný bod je síce zasadený do budúcnosti, ale futurálnosť vyjadrovanej udalosti len vychádza z určitého kontextu, určité časové zaradenie môže zostať nejasné alebo môže byť dokonca v minulosti, ako v príklade „If it rains tomorrow, we'll have worked in vain yesterday“ (Comrie 1985: 69-73). Stretávame sa tu s opozíciou medzi absolútnym a relatívnym časom, ktorá ale pochádza až z moderných teórií o tejto gramatickej kategórii.

Teórie gramatického času sa odvíjajú už od starogréckych gramatikov, ktorí vychádzali z logického predpokladu, že existujú tri časy. V aténskej gréčtine určili 7 časov, z ktorých štyri boli minulé, odlišujúce sa ich významom. Tak rozdiel medzi perfektom a plusquamperfektom bol vo vzdialenosti minulosti, imperfektum sa od nich odlišovalo tým, že vyjadrovaná udalosť bola neukončená a aorist tým, že ani vzdialenosť, ani ukončenosť neboli súčasťou jeho významu. Popis budúceho perfekta, ktorý bol aj tak marginálnou kategóriou, zostal nejasný. Neskôr bola vytvorená teória, ku ktorej sa aj tá predošlá blížila uznaním kategórie ukončenosti. Každému gramatickému času pripísala nielen rozmer vyjadrenia temporálnej lokalizácie, ale aj dokonavý alebo nedokonavý vid. S touto teóriou neskôr pracovala aj latinská gramatika (Binnick 1991: 452-453). Tento spôsob rozdelovania je základom tradične používaných gramatických popisov európskych, resp. aj mimoeurópskych jazykov. Dôležitým problémom v moderných teóriách

¹ Implikatúrou sa tu myslí Griceov model, ktorý na najzákladnejšej úrovni rozlišuje medzi konvenčnými implikatúrami a nekonvenčnými implikatúrami. Relevantné pre výskum časov sú nekonvenčné implikatúry, pretože to, čo implikujú pri nich nie je súčasťou významu výrazu, ale kontextu. Prijímateľ si informáciu interpretuje na základe kooperačného princípu, a tak prichádza na implikované. Jednou z ich základných vlastností je, že v prítomnosti vhodného kontextu môže byť určitý implikovatelný význam zrušený (Grice 1975).

gramatického času bolo rozdelenie medzi významom a použitím. Vychádzal z toho, že aj keď rôznym časom priradíme určitý význam, konkrétne použitia sa budú od seba líšiť. Niektorí teda tvrdili, že gramatická kategória môže mať len jeden význam a rôzne použitia sú len aktualizácie tohto významu, kým iní pracovali skôr s možnosťou viac významov, ktoré sa odvíjajú od určitého prototypu (ibid.: 454-455). Prvú modernú lingvistickú teóriu gramatického času podal Jespersen v rámci tradície štrukturalizmu. Všetky gramatické časy zasadil na jednu líniu, a tým aj odmietol možnosť relatívnych časov, o ktorej už pred ním teoretizoval Madvig (Binnick 1991: 62). Jespersenova teória bola však nedostatočná pre univerzálny popis. Úlohy vytvoriť systém, ktorý možno použiť pre deskripciu všetkých jazykov sveta sa uchoпил až Reichenbach, ktorý už prijíma rozdelenie na absolútne a relatívne časy a v súlade so svojimi predchodcami nerobí ostrú hranicu medzi časom a vidom. Taktiež vytvoril formalizmus spočívajúci v označeniach *E (event)*, pre udalosť, o ktorej je hovorené, *S (speech act)*, pre moment prehovoru a *R (reference point)*, pre referenčný bod, z ktorého je na udalosť nahliadané. Tieto značky sú zoradené podľa toho ako za sebou nasledujú na časovej línii; ak majú spoločné časové zaradenie, je medzi nimi čiarka. Takže jednoduchý minulý čas je znázornený E,R-S, anglické perfektum je E-R,S a plusquamperfektum je E-R-S (Binnick 1991: 112). Problém s takýmto znázornením si všimol Bernard Comrie. Vymenil potrebu znázorňovať jednotlivé body v určitom poradí za slová *before*, *not-before*, *after*, *not-after*, *simul (simultaneous)*, vďaka čomu je možné jednoducho znázorniť aj ne-minulé alebo ne-budúce časy. Comrie taktiež pracuje s absolútnym časom, ktorý definuje ako taký, ktorého deiktické centrum je prítomnosť (Comrie 1985: 36)² a relatívnym časom, ktorého referenčný bod je potrebné odvodiť z kontextu (Comrie 1985: 56) a k tomu zaviedol kategóriu absolútno-relatívneho času, kde je referenčný bod umiestnený v závislosti na prítomnosti, ale udalosť len v závislosti k tomuto referenčnému bodu. Sem spadajú práve anglické časy *past perfect* a *future perfect*. Hlavne ten druhý z nich by Reichenbachov formalizmus nedokázal správne zachytiť z dôvodov, ktoré boli popísané vyššie, E nemá v budúcom perfekte inherentný vzťah s S,

² Je potrebné zmieniť, že Comrie považuje referenčný bod v prítomnosti za jedinú definičnú charakteristiku absolútného času a túto kategóriu používa hlavne kvôli jednoduchosti popisu. Nekladie teda hrubú hranicu medzi absolútnym a relatívnym časom.

v marginálnych prípadoch mu dokonca môže aj predchádzať. Comrie ďalej nepovažuje za opodstatnené samostatne sa v tejto teórii zaoberať perfektom, čo vychádza z jeho striktného oddelenia času a vidu, ako píše: „Čo sa však týka umiestnenia v čase, perfektum nie je odlišné od minulého času. [...] Táže akokoľvek sa perfektum odlišuje of minulého času, nie je to v časovom umiestnení,“ (Comrie 1985: 78)³. Je teda potrebné podotknúť, že uňho R znamená len bod, vzhľadom na ktorý je lokalizovaná udalosť; v prípade absolútnych časov má S dva významy: doba prehovoru a referenčný bod pre E, v tomto sa Comrie odlišuje od Reichenbacha. Jednoduchý minulý čas má v tomto formalizme podobu E before S, ne-minulý čas má podobu E not-before S, budúce perfektum zas S before R after E (Comrie 1985: 123-126). Nezhodujúce sa významy R si všimol aj Declerck (1986), ktorý ponúkol rozdelenie na T.R. (*time referred to*), zhodujúce sa s Reichenbachovým R a T.O. (*time of orientation*), zhodujúce sa s Comrieho R (Declerck 1986: 320)⁴.

1.1.2. Spojitosť s vidom

Už v predošlej podkapitole bolo spomenuté, že Comrie sa odlišuje od rôznych iných lingvistov v tom, že jasne od seba oddeluje gramatický čas a vid. V mnohých jazykoch sú tieto kategórie však úzko prepojené a tendenciu spájať ich (s uvedením, že vyjadrujú dve oblasti významu) vidíme už na začiatku európskej gramatickej tradície. To, že má jedna forma tieto dva významy, je typické práve pre indoeurópske jazyky, pri ktorých to platí najmä v minulom čase (Comrie 1976: 71). V slovanských jazykoch bol vid súčasťou minulého aj ne-minulého času, ne-minulé perfektívum sa však dnes v západo- a východoslovanských jazykoch zmenilo na budúce perfektívum a v prítomnom čase sa zachovalo len imperfektívum. Naopak v bulharčine toto nenastalo a vo všetkých troch časoch sa vyjadrujú oba vidy (Comrie 1976: 70). Toto spojenie v indoeurópskych jazykoch je možné pripísať predpokladu, že praindoeurópečina pôvodne značila len vid, kategória času sa pri určitých gramatických formách vyvinula až neskôr (Giannakis

³ „In terms of location in time, however, the perfect is not distinct from the past. [...] Thus, however perfect differs from past, it is not in terms of time location.“

⁴ Declerck taktiež zavádza T.S. (*time of the situation*) a T.U. (*time of utterance*) (Declerck 1986: 321), tie sa však zhodujú s už existujúcimi značkami E a S.

1993: 488). V klasickom sanskrte sa pôvodný indoeurópsky čas-aspektový systém vyvinul iným smerom, zatiaľ čo v starej gréčtine sa zachoval vidový rozdiel medzi dvoma najpôvodnejšími indoeurópskymi slovesnými tvarmi, imperfektom a aoristom⁵ a môžeme ho sledovať aj vo védčine (ibid.: 491), v neskoršom sanskrte sa táto opozícia stratila (Whitney 1924: 201 §532a).

1.1.3. Problematika budúceho času

Budúci čas sa odlišuje od prítomného a minulého v tom, že referuje k situácií, ktorá sa ešte nestala, takže obsah budúcej propozície nie je nemenný a nemôže pochádzať z niečoho priamo odpozorovaného. Preto niektorí autori tvrdia, že nie je možné, aby bol v jazyku čistý budúci čas. „Každé tvrdenie o budúcnosti je posúdením modality [...]. Často sa stáva, že budúci čas bude použitý aj pre udalosti, ktoré sú z nejakého pohľadu menej než aktuálne,“ (Timberlake 2007: 306)⁶. Z dôvodu neprítomnosti formy, ktorá by mala čisto temporálnu a nie aj modálnu funkciu niektorí autori odmietajú existenciu kategórie budúceho času v angličtine (Palmer 2001: 104). Palmer ďalej poukazuje aj na modálny pôvod budúceho času v jazykoch, v ktorých existuje ako samostatná kategória, napríklad v svahilčine a modernej gréčtine je gramatikalizovaný z lexému s významom želania a v latinčine pochádza zo subjunktívu (Palmer 2001: 105). Tento argument však môže byť mierne zavádzajúci, pretože nie všetky zdroje budúceho času majú modálnu podstatu (Heine and Kuteva 2002: 331). Comrie (1985: 44) naopak tvrdí, že nemodálne tvrdenie o budúcnosti je možné, jedným z jeho argumentov je, že modálne tvrdenie referuje k alternatívne mu stavu sveta a je zložité určiť jeho pravdivostnú hodnotu, budúci čas však referuje len k budúcemu stavu vecí a v správnom čase je možné overiť jeho pravdivostnú hodnotu. Aj v oblasti formy môžeme vidieť, že budúci čas je odlišný, Ultan (1978) pracujúc s predpokladom, že budúci čas je viac značený ako iné, prišiel na to, že jeho forma je vo všetkých jazykoch z jeho 50-člennej vzorky menej gramaticky viazaná. Referovanie k budúcnosti sa ďalej odlišuje od minulosti a prítomnosti aj v jazykoch, ktoré nemajú systém gramatického času,

⁵ Presnejšie je povedať medzi prezentným kmeňom a aoristovým kmeňom (Giannakis 1993: 488). Časom, v dobe, ktorú Giannakis nazýva IE II sa v prezentnom kmeni vyvinul časový kontrast, nie však v aoristovom. To neskôr, po upevnení časového systému vo fáze IE III vyústilo do ustálenia minulej referencie aoristu (ibid.: 489). Takže v spojenej čas-aspektovej kategórii je protikladom aoristu imperfektum.

⁶ „Any statement about the future is an assessment of modality [...]. It frequently happens that the future tense will also be used for events that are less than actual in some other way.“

miesto neho používajú opozíciu *realis* – *irealis*. V takýchto jazykoch je budúcnosť, na rozdiel od ostatných časov, typicky značená ako *irealis* (Palmer 2001: 5).

1.1.4. Sémantická zmena ako zdroj budúceho času

Na základe provnania dát z jazykovej databázy vymenovávajú Bybee a spol. (1991) štyri možné zdroje budúceho času: vid, modalita, slovesá pohybu a temporálne adverbiá. Je treba poznamenať, že Bybee a spol. nerobia, tak ako Comrie, rozdiel medzi významom a implikátúrou, z ich vysvetlení je však jasné, v ktorom prípade sa jedná o inherentnú zložku významu gramatickej formy, a v ktorom nie. Diskusia o možnosti existencie budúceho času ako samostatnej kategórie je v tomto prípade však irelevantná, pretože autori sa zaoberajú gramatickými možnosťami vyjadrenia budúcej referencie, nie nutne typologickým zaradením toho-ktorého jazyka. Futurálne vyjadrenie s vidovým pôvodom sa od ostatných odlišuje tým, že budúca referencia je skôr výsledkom implikátúry: „[Predpokladáme], že futurálnosť je prítomná len, keď je daná kontextom,“ (Bybee, Pagliuca, and Perkins 1991: 21)⁷, takže vo všetkých prípadoch zostáva aspektuálna zložka prítomná, ako napríklad vo vyššie popísanom posune *ne-minulého perfektíva* na budúce *perfektívum* v západo- a východoslovanských jazykoch. Bybee a spol. používajú tri kategórie modalít: zameranú na agensa, zahŕňajúcu túžbu, povinnosť, schopnosť, základnú možnosť a povolenie, ďalej epistemickú zahŕňajúcu možnosť a pravdepodobnosť a modalitu zameranú na hovoriaceho, kde spadá *imperatív*, *hortatív* a *optatív*. Pri modálnom zdroji *futura* pracujú s predpokladom, že zmena modalít zameranej na agensa sa môže vyvinúť v epistemickú modalitu alebo modalitu zameranú na hovoriaceho, ale nie naopak (Bybee, Pagliuca, and Perkins 1991: 25). Postulujú tak štyri fázy takejto gramatikalizácie *futura*: 1. prevažuje konkrétna modálna funkcia a futurálnosť je len jeden z vyjadrovaných významov. 2. modálnosť vyjadrovaná gramatickým tvarom je zovšeobecnená na intencionalitu alebo základnú možnosť (*root possibility*). 3. budúcnosť je hlavným prvkom významu. 4. vo futurálnom gramatickom tvare sa začne vyvíjať epistemická a na hovoriaceho zameraná modalita, tento tvar je tiež obligatorne používaný vo vedľajších vetách. Posledné dva zdroje *futura*, pohybové slovesá s *alatívny* významom a temporálne adverbiá je tiež možno zaradiť do týchto úrovní gramatikalizácie. Auwera a Plungian (1998) používajú inú kategorizáciu modalít, vynechávajú tú zameranú na hovoriaceho, považujú kategórie v nej za spadajúce mimo relevantnú oblasť

⁷ „... we suspect that the future reading is only obtained when the context warrants it; ...“

modality⁸ a miesto na agensa orientovanej modality používajú dve kategórie – internú a externú vzhľadom na účastníka; do externej modality spadá aj deontická modalita. Podľa ich teórie sa teda futurum vyvíja z externej modality. Tvrdenie, ktoré predkladajú Bybee a spol. (1991: 26) o tom, že gramatické formy si často ponechávajú pozostatky svojho skoršieho lexikálneho významu, je dôležité pre predpoklad, že v oboch sanskrtských futurách sa budú nachádzať modálne významy.

⁸ To súhlasí aj s Palmerovým oddelovaním modality od spôsobu (*mood*) (Palmer 2001)

2. Budúci čas v sanskrte

Ako už bolo vyššie povedané, najstaršie vrstvy praindoeurópciny pravdepodobne nemali samostatný systém časov, ten sa začal vyvíjať až neskôr, pridaním sufixu *-i* ku koncovkám v prézntnom kmeni. Pravdepodobne prvou časovou opozíciou praindoeurópciny bola minulosť a ne-minulosť, budúcnosť bola teda vyjadrovaná buď prítomným kmeňom, konjunktívom, alebo bolo použité dezideratívum (Bičovský 2017: 281). Použitie indikatívu prezenta na vyjadrenie budúcnosti sa zachovalo aj v sanskrte, kde sa môže použiť aj na označenie blízkej minulosti, aj minulosti (Speijer 1886: 243, §324). Vo védskom jazyku sa na označovanie budúcnosti používal aj konjunktív, spôsob, ktorý sa zhruba kryje s kategóriou irealis (Palmer 2001: 5). Jeho základnou funkciou je označovanie nereálnych udalostí, čiže takých, ktoré ešte nenastali alebo ani nenastanú. Konjunktív sa však v klasickom jazyku zachoval už len v ustrnulých tvaroch (Whitney 1924: 209-210, §557).

2.1. Sigmatické futurum

V určitej dobe po oddelení jednotlivých vetiev praindoeurópciny sa v niektorých jeden zo sufixov dezideratíva gramatiklaizoval na futurum. V prípade indoiránskej vetvy išlo o sufix **-sje*, ktorého rekonštrukcia však nie je istá, kvôli nízkemu počtu reflexov v rgvédskej védčine a v avestánčine; to je však možné vysvetliť aj tým, že v žánroch textov v týchto jazykoch nie je takáto gramatická forma príliš potrebná (Bičovský 2017: 324; Tichy 2006: 307-308). Tichy (2006: 307) tento sufix označuje za preparatív s výzvamom „mať zámer alebo byť pripravený urobiť niečo“ a odlišuje ho od rekonštruovaných sufixov s dezideratívnou funkciou. Tieto dve označenia však nie sú nutne protichodné, môžeme ich aplikovať na fázy gramatikalizácie predstavené Bybee a spol. (1991), popísané vyššie v 1.1.4. – ostatné dezideratívne sufixy, **-se*⁹ a **-se* s reduplikáciou predstavujú fázu 1, kým sufix **-sje* predstavuje fázu 2; presne takýto postup, od túžby k zámeru, popisujú Bybee a spol. (1991: 26) na prípade anglického *will* a tvrdia, že posun k vyjadreniu zámeru je dôležitý pre vývoj futura, pretože vedie k významu predikcie (s. 27). Proces

⁹ Tento sufix nazýva Tichy voluntatív.

gramatikalizácie dezideratíva na futurum sa pravdepodobne samostatne odohral aj v starogréčtine, kde sa gramatikalizoval dezideratívny sufix **se*. V prípade gréčtiny ale svoj význam na futurum posunul aj konjunktív sigmatického aoristu, ktorý mal identický tvar (Bičovský 2017: 324). Pravdepodobne práve kvôli tomuto duálnemu pôvodu starogréckeho futura predkladajú Hewson a Bubenik (1997: 53) teóriu, že sanskrtské sigmatické futurum vzniklo spojením aoristového sufixu *-s* a optatívneho sufixu *-y*, nedokladajú to však žiadnymi dôkazmi. Jedným z ukazovateľov k tomu, že sanskrtské *-sya* futurum má dezideratívny pôvod je použitie vokálu *-i* medzi koreňom a príponou budúceho času. Podľa Whitneyho (1924: 331-332, §934) sú tendencie použitia tohto vokálu podobnejšie použitiu pri dezideratívnom kmeni ako pri kmeni sigmatického aoristu.

Sigmatické futurum¹⁰ sa tvorí pripojením futurálneho sufixu *-sya* buď priamo k slovensnému koreňu alebo so spojovacím vokálom *-i*. Koreň je vo väčšine prípadov v stupni *guṇa*, nájdeme však aj výnimky, napríklad futurálny tvar od koreňa $\sqrt{bhikṣ}$ - je *bhikṣiṣye*, od $\sqrt{krīd}$ - zas *krīdiṣyati*. Ak sa koreň končí na spoluhlásku, nasledujú bežné pravidlá asimilácie, tak \sqrt{yudh} - má tvar *yotsyati*, \sqrt{yaj} - má *yakṣyati*; bežné sandhi platí aj pre futurálny sufix, takže za *k*, *r* a vokálmi okrem *a* a *ā* sa mení na *-sya*. Korene \sqrt{dah} -, \sqrt{duh} -, \sqrt{bandh} -, \sqrt{budh} - presúvajú aspiráciu na prvú spoluhlásku: *dhakṣyati*, *dhukṣyati*, *bhantsyati*, *bhotsyati*. Pri niektorých koreňoch so samohláskovým *r* alebo *ḷ* nastáva metatéza v zosilnenom tvare z *ar/al* na *ra/la*, takže \sqrt{klp} - – *klapṣyate*, $\sqrt{krṣ}$ - – *krakṣye*, \sqrt{srj} - – *sraṣyati*, tieto korene sa však môžu vyskytovať aj bez metatézy. Korene, ktoré rozlišujú slabý a silný tvar si pri tvorení futura ponechávajú silný tvar, napr. \sqrt{hims} - – *himsiṣyati*. Neexistuje jasné pravidlo pre to, kedy sa medzi koreň a príponu budúceho času vloží vokál *-i*. Existuje aj teória, že patrí k samotnému dezideratívnomu sufixu, ktorého súčasťou by bola aj laryngála, mal by teda mať tvar **-h₂s*, to však nie je všeobecne prijímané, je pravdepodobné, že toto *-i* vychádza z rozdielu medzi *seṭ* a *aniṭ* koreňmi (Bičovský 2017: 325). Whitney (1924: 332-333, §935) vymenováva niekoľko pozorovaní: väčšina koreňov

¹⁰ porov. Whitney (1925: 331-333, §932-§937).

zakončených na samohlásku, okrem tých zakončených na *r*, pripája *-sya* priamo ku koreňu, všetky zakončené polovokálmi priberajú *-i*, z tých zakončených spoluhláskou používa vkladany vokál zhruba polovica. Pri niektorých koreňoch sa používajú obe varianty, napríklad pri \sqrt{han} - alebo \sqrt{stu} -. Časovanie kmeňov sigmatického futura sa riadi podľa rovnakých pravidiel ako časovanie tématických kmeňov prezenta, použité sú primárne koncovky aktíva aj média (Tab. 1). Z týchto kmeňov je možné tvoriť aj participiá sufixom *-ant/-at* v aktíve a *-māna* v médiu. Inováciou epického sanskrtu je použitie imperatívnych koncoviek s futurálnym kmeňom, dvakrát je použitý aj optatív (Oberlies 2003: 235-236). Podľa Whitneyho (1924: 334, §938) je nejasné, či sa jedná o zámenu sekundárnych koncoviek za primárne (v prípadoch, kedy sú imperatívne a sekundárne koncovky identické), podľa Oberliesa (2003: 237) sa však skutočne jedná o budúci imperatív, dokladá to ale len vymenovaním miest, kde sú tieto formy použité. Unikátne koncovky imperatívu, v tomto prípade len 3. osoba singuláru aktíva a 2. osoba singuláru média, sa vyskytnú len štyrikrát (s. 236), pričom na strane 188 sú vymenované ďalšie tri príklady. Okrem použitia vo funkcií budúceho času je možné zo sigmatického futurálneho kmeňa vytvoriť aj kondicionál pomocou prefixu *a-* a sekundárnych koncoviek, ten je však v sanskrtskej literatúre veľmi zriedkavý (Whitney 1924: 335, §941).

Tab. 1 Časovanie sigmatického futura v aktíve a médiu (Kale 1922: 301)

aktívum	sg	du	pl	médium	sg	du	pl
1. os	śakṣyāmi	śakṣyāvaḥ	śakṣyāmaḥ		lapsye	lapsyāvahe	lapsyāmahe
2. os	śakṣyasi	śakṣyathaḥ	śakṣyatha		lapsyase	lapsyethe	lapsyadhve
3. os	śakṣyati	śakṣyataḥ	śakṣyanti		lapsyate	lapsyete	lapsyante

Čo sa týka významu sigmatického futura, v západných gramatikách nenájdeme veľké rozdiely. Je nazývaný všeobecným budúcim časom, ktorý sa môže použiť bez obmedzení (Speijer 1886: 259, §341; Whitney 1924: 337, §948), Kielhorn (1888: 269, §586) k tomu ešte dodáva, že je použitý hlavne pre blízku budúcnosť, čo je pozostatok z védскеho jazyka, kde mohlo toto futurum označovať len blízku budúcnosť, ktorá nie je výrazne oddelená od prítomnosti (Tichy 2006: 307). Kielhorn sa taktiež zmieňuje o tom, že *-sya* futurum môže vyjadrovať kontinuálnosť budúceho deja. Autori sa tiež zhodujú na modálnych funkciách, ktoré toto futurum vyjadruje (Kielhorn 1888: 269, §586; Oberlies 2003: 156; Renou 1996: 461-462, §339; Speijer 1886: 266-267, §344; Whitney 1924: 337-338, §948) – ide najmä zámer, cieľ, žiadosť, možnosť, túžbu, pochybu a sľub. Všetky tieto modálne funkcie sú očakávateľné s prihladnutím na pôvod sigmatického futura, ako hovoria Bybee a spol. (1991: 26): „[Vznikajúce] gramatické formy si často ponechajú stopy svojho skoršieho lexikálneho významu a strácajú ho len veľmi pomaly.“¹¹ Tichy (2006: 308) sa zaoberala funkciami sigmatického futura v staršom jazyku, hlavne v jadžurvédскеj *maitrāyaṇī saṃhitā*, podľa nej je možné považovať *-sya* futurum za temporálny marker až od védскеj prózy, v starších vrstvách jazyka je jeho použitie skôr modálne. Participium sigmatického futura sa používa najmä v historicky staršej preparatívnej funkcií, označujúcej predovšetkým zámer a konanie, ktoré je pripravené; v určitých prípadoch sa zachovalo aj označenie túžby (ibid.: 127). Vo finitných formách môžeme pozorovať ďalší sémantický vývoj tejto konštrukcie. Nájdeme tu aj označenie zámeru a sľubu, prevažujú však funkcie očakávania, predpovede alebo obavy. Sigmatické futurum sa taktiež môže použiť na označenie možnosti konania v budúcnosti. Tieto použitia zhŕňa Tichy po jedeno označenie *prospektívna funkcia* (Tichy 2006: 146-147, ďalej aj 160-161, 165, 168). Na tomto mieste je užitočnejšie rozdelenie modality orientovanej na agensa, ktorú používajú Bybee a spol. (1991) na kategórie internej a externej modality, ktoré používajú Auwera a Plungian (1998), preparatívnu funkciu môžeme označiť za internú, kým prospektívnu funkciu môžeme označiť za externú. Pri tom vidíme, že posun konštrukcie *-sya* od preparatívnej k prospektívnej funkcií potvrdzuje sémantickú mapu modality Auweru a Plungiana, ktorá hovorí,

¹¹ „...developing grams often retain traces of their earlier lexical meaning, losing it only very gradually.“

že predtým než sa gramatická forma s internou modálnou funkciou gramatikalizuje na futurum, posunie sa najskôr k vyjadrovaniu externej modality (ibid.: 98. figure 14). Renou (1996: 462, §339) taktiež hovorí, že v niektorých kontextoch môže byť sigmatické futurum použité ako hortatív alebo prohibitív, a tak ako Oberlies (2003: 156) hovorí, že v určitých kontextoch je použité miesto optatívu, čo platí hlavne pre vety bez vzťažného zámena. Speijer (1886: 261, §341**) a Renou (1996: 462, §339) spomínajú aj zaujímavé použitie, kedy sigmatické futurum vyjadruje minulosť, a to v prípade, že je sloveso v tomto tvare použité spolu so slovesom pamätania sa a veta nie je uvedená vzťažným zámenom.

V historickom vývoji sa sigmatické futurum javí ako veľmi stabilná konštrukcia a jeho reflexy, stále s futurálnym významom, môžeme pozorovať aj v novo-indoárjjských jazykoch.

V buddhistickom hybridnom sanskrte sa pomocný vokál *-i* stal súčasťou futurálneho sufixu a sigmatické futurum je tvorené aj od pasívnych kmeňov (Edgerton 1953: 148, §31.1, §31.2). Po dlhých samohláskach sa niekedy sufix *-sy* zmenil na *-h* a táto zmena sa analógiou uplatnila aj v iných koreňoch (ibid.: 150, §31.19). Podobnú situáciu nájdeme aj v pálijčine, kde sa v sufixe *-sy* odohrala pravidelná asimilácia na *-ss*. Sanskrtské *dāsyāmi* má teda podobu *dassāmi*, alternatívnou podobou je *dassam*. Nájdeme tu aj zmenu zo *-sya* na *-ha* alebo *-hi*, takže *parinirvāsyasi* má podobu *parinbbāhisi* (Geiger 1943: 184, §150). Oberlies (2001: 245) sa zmieňuje, že pred zmenou na *-h* sa najskôr zjednodušil sufix *-ss* na *-s*, aj s takýmto sufixom nájdeme niektoré tvary, napríklad *dakkhisāma* (porov. sanskrtské *drakṣiṣyāmah*). Od vzniku tejto duálnej podoby sigmatického sufixu môžeme oba tvary pozorovať aj v mladších vrstvách indoárjčiny. V apabhramši nájdeme obe podoby, *-s* aj *-h* (Tagare 1948: 307, §139), rovnaké sufixy tvoria reflexy sanskrtského sigmatického futura v starej hindčine (Strnad 2013: 400, 402). V ranej maithílčine sa nachádzal sufix budúceho prekatívu a subjunktívu na *-ih* pochádzajúci zo sanskrtského *-iṣya* (Jha 1958: 492). V modernej maithílčine existujú v tretích osobách budúce formy tvorené sufixom s elementom *-h-*, ktorý je reflexom *-sya* (ibid.: 496).

2.2. Perifrastické futurum

Perifrastické futurum je tvar, ktorý sa v najstaršej vrstve védského jazyka, v rgvédskych samhitách, nenachádza, objavovať sa začína až vo védskej próze. Táto konštrukcia sa skladá z činiteľského mena, ktoré je v prvých a druhých osobách v tvare nominatívu singuláru maskulína spojené s pomocným slovesom \sqrt{as} -, *asti* vyčasovaným v príslušnom tvare indikatívu prezenta. V tretích osobách je použitý len tvar činiteľského mena v nominatíve maskulína a v príslušnom čísle. Na rozdiel od sigmatického futura, ktoré je väčšinou prijímané ako označujúce bežný všeobecný budúci čas, je dôvod gramatikalizácie a presný sémantický obsah perifrastického futura nejasný. Niektoré učebnice a gramatiky sanskrtu sa zmieňujú o tom, že medzi perifrastickým a sigmatickým futurom nie je jasný rozdiel a v určitých prípadoch môžu byť zameniteľné, napríklad Whitney (1924: 339, §949a), Oberlies (2003: 158). Morgenroth (1989: 181, §183) vo svojej učebnici dokonca tvrdí, že medzi týmito dvoma tvarmi nie je vôbec žiadny rozdiel, takéto krajné tvrdenie však môže byť dôsledkom didaktického zjednodušenia. Je ale nepravdepodobné, že by sa v jazyku gramatikalizovala gramatická forma s rovnakým použitím ako tá, ktorá v ňom už existuje. Z diachrónneho pohľadu nehrala táto konštrukcia dôležitú rolu vo vývoji indoárijských jazykov; v eposoch je používaná výrazne menej ako sigmatický budúci čas a v páličine sa už nachádza len zriedkavo (Geiger 1943: 201, §172).

Nomen agentis, zdroj perifrastického futura, má vo védštine dve možnosti tvorenia, jednu s prízvukom na koreni, ktorú Tichy (1994) nazýva *akrotónna* a druhú s prízvukom na sufixe *-tár*, nazývanú *hysterotónna*. Aj keď sú tieto dve varianty formálne odlišné len na suprasegmentálnej úrovni, ich použitie nie je identické a vo veľa prípadoch nie sú zameniteľné (Tichy 1994: 117, 123). Základom ich použitia je vyjadrenie agensa určitého konania (Aṣṭādhyāyī 3.1.133), ich rozdiel je v type vyjadreného agensa. To, že majú tieto dva typy odlišné použitie si všimol už Pánini. V sútre 3.2.135¹² je popísaná funkcia *ṭr* ako označujúceho agensa, pre ktorého je určitá činnosť bežná alebo vychádzajúca z povinnosti alebo schopnosti. Funkcia sufixu *-ṭr* je popísaná

¹² „*ṭr*“. Táto sútra je doplnkom k predošlej, v ktorej sú konkrétne významy vyslovené explicitnejšie. Vasu (1894: 464) prekladá: „The affix *ṭr* comes after all verbs in the sense of ‚agents having such a habit &c‘.“ Sharma (1995: 435) preklad viac rozpisuje: „Affix *ṭr* occurs after verbal roots to denote a *kartṛ* who performs an action at the current time because of his nature, sense of duty, or skill.“

v sútre 3.3.169¹³, vyjadrovať by mal agensa, ktorý je vhodný alebo potrebný na vykonanie určitej činnosti. Na všeobecnej úrovni nazýva Tichy (1994: 376-379) akrotónne činiteľské meno, s prízvukom na koreni, *všeobecným*, kým hysterotónne, s prízvukom na sufixe, nazýva *situačným*. Rôzne možnosti použitia pri všeobecnom ďalej nazýva *habituálny agens* a *generalizovaný agens*, pri situačnej funkcií rozlišuje *potenciálneho agensa*, ktorého význam vo vete je podobný so vzťažnou vetou, toto použitie sa nachádza v záporných vetách, takže označovaný je hypotetický, v realite neexistujúci agens, ďalej *aktuálneho agensa* a *príležitostného agensa*. Na oddelenosť týchto dvoch typov ukazuje, že akrotónny sufix nemôže byť použitý v situačnej funkcií a hysterotónny zas vo všeobecnej funkcií. Tieto dva typy činiteľských mien sa odlišujú aj na syntaktickej úrovni, pre tie s prízvukom na sufixe je bežné, že ich objekt je v genitíve, pre tie so sufixom *tr* je charakteristické, že môžu preberať syntaktické väzby slovesného koreňa, z ktorého sú derivované, takže je pre ne bežný objekt v akuzatíve (Lowe 2017: 270; Tichy 1994: 379). V týchto prípadoch je činiteľské meno použité predikatívne buď s kopulou, alebo bez nej a zastupuje finitný slovesný tvar, Tichy (1994: 334) dáva napríklad tento príklad z Rgvédy (RV I 178, 3): „*śrótiā hávaṃ nādhamānasya kārōḥ* /“ s prekladom „(Indra ist dafür bekannt,) daß er den Ruf des notleidenden Sängers erhört.“. Na druhej strane hysterotónne činiteľské mená sú typicky používané v nominálnej funkcií a ich objekt je v genitíve (ibid.: 344), je však možné nájsť prípady, kedy je aj táto forma použitá verbálne s akuzatívnym objektom (ibid.: 362), v určitých prípadoch môže byť aj zameniteľná s participiami (ibid.: 114). Kvôli tomu, že akrotónne činiteľské meno pripúšťa objekt v akuzatíve a je často použité predikatívne by sa mohlo predpokladať, že práve tento typ je zdrojom perifrastického futura. Formálne má ale perifrastické futurum bližšie k hysterotónnemu typu, pretože jeho prízvuk tiež neleží na koreni, ale na sufixe. Niektorí, napríklad Gonda (1956: 179) sa domnievajú, že k futuru prispeli oba typy, iní, napríklad Lowe (2017: 270) alebo (Tichy 1992: 335), sú toho názoru, že

¹³ „*arhe kṛtyatṛcaś ca*“. Vasu (1894: 551) prekladá: „The affixes ,*kṛtya*‘, and the affix ,*tṛch*‘ are added to a root, when fitness as regards the agent is implied, (as well as the affix ,*liñ*‘.“ Sharma (1995: 582) prekladá „Affixes *kṛtya* and *tṛC*, and *LİÑ* as well, occur after a verbal root when the agent is denoted as deserving.“

zdrojom futura sú len nomina agentis so sufixom *-tī* a syntaktické vlastnosti tohto tvaru sa vyvinuli neskôr.

Budúca referencia nie je inherentnou súčasťou sémantiky činiteľských mien, v skutočnosti im nemôžeme inheretne prisúdiť ani žiadne iné časové zaradenie, často označujú fakty, ktoré sú nadčasové alebo také, ktoré nemôžeme jasne zasadiť na časovej línii: „veľmi často označujú všeobecnú pravdu, stále charakteristiky, nadčasové javy alebo činnosti a správanie vychádzajúce z tradície,“ (Gonda 1956: 171).¹⁴ To však neznamená, že časová referencia tejto konštrukcie nemôže vyplývať z kontextu. Hysterotónne nomina agentis tak môžu odkazovať na minulosť, prítomnosť, ako aj budúcnosť (Tichy 1994: 105-106). V Mahábhárate môžeme napríklad nájsť takýto príklad budúcej referencie: „(M01176035) *etat kartā karma suduṣkaram yaj; kulena rūpeṇa balena yuktaḥ / tasyādyā bhāryā bhaginī mameyaṁ; kṛṣṇā bhavitrī na mṛṣā bravīmi*“ „Whoever of lineage, beauty or might accomplishes this most difficult feat, to him shall go my sister Kṛṣṇā to be his wife, and I say sooth.“¹⁵ V Rámájane R1.021.014a nájdeme podobný príklad: „*etadvidyādvaye labdhe bhavitā nāsti te samaḥ*“ „When you have mastered this pair of spells, you shall be unequalled.“¹⁶ Oba prípady pravdepodobne nemôžeme považovať za perifrastické futurum, keďže to nie je v tretích osobách používané s kopulou.¹⁷ Môžeme teda vidieť, že hysterotónne činiteľské mená majú blízko k umiestňovaniu udalostí na časovej línii.¹⁸ To vedie k tomu, že medzi perifrastickým futurom, najmä v tretej osobe, kde nie je použité pomocné *√as-*, a činiteľským menom niekedy nemôžeme určiť jasnú hranicu. Táto nejasnosť však môže práve ukazovať na gramatikalizačnú cestu tohto budúceho času.

¹⁴ „... they very often refer to a general truth, to permanent qualities, timeless phenomena, or to customary practice or behaviour.“

¹⁵ Preklad Buitenen (1973: 349).

¹⁶ Preklad Goldman (1984: 168).

¹⁷ Príklad z Rámájany by sme však mohli označiť za nejasný, keďže sa svojim významom perifrastickému futuru veľmi podobá a činiteľské meno *bhavitrī* sa vyskytuje zriedkavo (Tichy 1992: 335), na druhej strane nie je neprítomné, Gonda (1956: 172) uvádza pár príkladov.

¹⁸ V epickom sanskrte nájdeme najmä činiteľské mená, ktoré majú prízvuk na sufixe. Tie so sufixom *-tī* stratili svoju produktivnosť už v období védскеj prózy (Lowe 2017: 270).

Podľa Gondu (1956: 163-165) môžeme vidieť pôvod perifrastického futura, na významovej úrovni, v charaktere mennej vety. Tou sa bežne vyjadrujú také fakty, ktoré majú všeobecnú platnosť, sú to prosté tvrdenia bez určitého časového zaradenia alebo modality. Takže keď takýto tvar použijeme na vyjadrenie niečoho, čo ešte nie je aktuálne alebo skutočné, ako budúceho času, jedná sa o pragmaticky signifikantnú výpoveď, ktorou sa chce vyjadriť niečo, čo sa podľa hovoriaceho určite stane a je to prostý fakt, bez zmyslu zámeru alebo pravdepodobnosti. Takže počiatok perifrastického futura leží v emotívnej alebo emfatickej reči, kde sú udalosti, ktoré sú v skutočnosti len očakávané alebo predpokladané, považované za už aktuálne, to, že nastanú je nespochybniteľné. Táto konštrukcia teda vyjadruje istotu a presvedčenie o budúcej udalosti. Toto môže nastať napríklad pri silnej túžbe, strachu alebo pevnom presvedčení o niečom (ibid.: 166, 173). Gonda tu taktiež vidí možný vplyv drávidských jazykov, kde je bežné, že sú deverbálne substantíva používané vo funkcií sloviac (ibid.: 176). Na príklade ostatných jazykov sveta môžeme tiež vidieť, že je bežné, aby si forma s perfektívnym významom vyvinula budúcu referenciu, toto bol napríklad aj prípad slovanských jazykov spomínaný vyššie (ibid.: 177). Tichy (1992: 340-341) vidí príčinu vzniku perifrastického futura v potrebe zaplniť dieru vo verbálnej paradigme, ktorú tam zanechal prospektívny konjunktív. Jeho použitie bolo v období bráhmán obmedzené na vedľajšie vety a v hlavných vetách mal konjunktív už len voluntatívnu funkciu. Avšak kvôli tomuto vývoju chýbala indikatívna opozícia k budúcemu imperatívu tak, ako bolo sigmatické futurum indikatívnou opozíciou k prítomnému imperatívu; presne toto miesto malo byť zaplnené perifrastickým futurum. Lowe (2017: 284) však poznamenáva, že tento argument je aplikovateľný len na obdobie ranej védскеj prózy, keďže budúci imperatív je v mladšom sanskrte veľmi zriedkavý a nenesie špecificky budúci význam; a aj v tomto období je táto konštrukcia príliš zriedkavá na to, aby bolo jasne rozhodnuté, či sa jedná o súčasť sanskrtskej slovesnej paradigmy.

Tvorenie perifrastického futura už bolo z veľkej časti popísané vyššie. Nomen agentis sa tvorí pripojením sufixu *-tr* ku koreňu v stupni *guṇa*, Whitney (1924: 447, §1182b) zmieňuje len jediný prípad, kedy nie je koreň zosilnený, a to *uṣtr* „orací vôl“, čo je však lexikalizovaný výraz.

V niektorých prípadoch je medzi koreňom a sufixom vložený vokál *-i*. Tento tvar je v podobe nominatívu singuláru maskulína v prvých a druhých osobách, v tretích osobách je tvar v príslušnom čísle. V prvých a druhých osobách je činiteľské meno spojené s kopulou \sqrt{as} -vyčasovanou v príslušnej osobe a čísle prítomného času, tretie osoby sa používajú bez tohto pomocného slovesa, celá paradigma je v Tab. 2. V aktuálnom použití nájdeme nejaké odchylky od tejto teórie, hlavne pri prvej a druhej osobe singuláru nemusí kopula nasledovať priamo za činiteľským menom, v niektorých prípadoch môže byť vypustená úplne, v týchto sú osoba a číslo známe vďaka osobnému zámenu *aham* alebo *tvam*, občas však môžu chýbať aj tie, vtedy musí byť správna osoba odvodená z kontextu. Zaujímavý prípad špecifický pre epický sanskrt sú tvary duálu a plurálu prvej a druhej osoby, kedy je aj na činiteľskom mene označené číslo, miesto *dātāsmah* je teda použitý tvar *dātāraḥ smaḥ*, podobne ako v singulári potom nemusí kopula nasledovať hneď za nomen agentis; v Mahābhārate M01088010 nájdeme aj tvar *vayaṃ gantāraḥ*. Whitney (1924: 336, §944b) vymenováva tri príklady, kedy je činiteľské meno v tvare feminína. Vo védскеj próze ma perifrastické futurum aj tvary médiá, tie sa ale v epickom sanskrte nevyskytujú vôbec. Tieto tvary naznačujú na dostatočnú gramatikalizovanosť tohto futura, keďže od koreňa \sqrt{as} - samotného mediálne tvary utvorené byť nemôžu, takže v určitej dobe vývoja musel byť tento slovesný tvar reanalyzovaný na koncovky jednoslovného tvaru, potom už mohli byť extenziou z iných slovesných paradigiem vytvorené mediálne tvary. Za pozornosť stojí tvar prvej osoby singuláru *dātāhe*, Lowe (2017: 272) sa domnieva, že bol vytvorený zo sekvencie *dātāham* tak, že zakončenie *-am* osobného zámena bolo reanalyzované ako sekundárna koncovka prvej osoby singuláru, z toho bola už analógiou vytvorená koncovka *-e*.

Tab. 2 časovanie perifrastického futura v aktíve a médiu (Kale 1922: 299)

aktívum	sg	du	pl	médium	sg	du	pl
1. os	dātāsmi	dātāsvaḥ	dātāsmah		dātāhe	dātāsvahe	dātāhmahe
2. os	dātāsi	dātāsthaḥ	dātāstha		dātāse	dātāsthahe	dātādḥve
3. os	dātā	dātārau	dātāraḥ		dātā	dātārau	dātāraḥ

Spochybné bolo aj označenie tohto tvaru za perifrastické. Hlavný problém pri rozhodnutí tejto otázky je ten, ktorý objavíme vo veľa oblastiach lingvistickej typológie: neprítomnosť jasnej a univerzálne aplikovateľnej definície. Podľa najzákladnejšej definície je perifrása syntaktické spojenie dvoch slov, ktoré spolu vyplňajú jednu bunku vo flektívnej paradigme jedného lexému, prototypickou perifrázou je teda napríklad pasívum perfekta v latinčine (Lowe 2017: 264). Ďalším kritériom pre perifrastickosť určitej konštrukcie môže byť nekompozicionalita, čiže konečný význam konštrukcie by nemal byť len výsledkom spojenia významov jej konštituentov. Zdá sa, že perifrastické futurum je skutočne nekompozitné, keďže jeho syntaktická hlava, kopula $\sqrt{as-}$, je časovaná v indikatíve prézenta, Lowe (2017: 273) však poznamenáva, že prítomný čas v sanskrte by sme mohli považovať za bezpríznačový základný tvar. V tom prípade môžeme hľadať časovú referenciu na činiteľskom mene, Lowe (2017: 276) k tomu píše: „nemôže byť popreté, že činiteľské meno môže mať budúci alebo budúcnosti sa podobajúci význam, a preto nič nebráni predpokladu, že konštrukcia perifrastického futura je plne kompozitná, čo do jej časovej referencie.“¹⁹ Aj keď sme vyššie videli, že činiteľské meno môže skutočne mať aj budúcu referenciu, videli sme aj, že v epickom sanskrte môže označovať aj iný čas, v Tichy (1994: 106-109) nájdeme ďalšie príklady z védčiny. Označenie konkrétneho času teda nie je inherentnou súčasťou týchto tvarov, ale len implikáciou vychádzajúcou z kontextu. Vracajúc sa k myšlienke paradigmatickej perifrázy, čiže takej, kde syntaktická forma zaplňa bunku v inak syntetickej paradigme, Lowe (2017: 271) predstavuje teóriu, že tvary prvej a druhej osoby duálu a plurálu nie sú sekvencie dvoch slov, ale príslušný tvar slovesa $\sqrt{as-}$ sa v nich gramatikalizoval na sufix označujúci čas a číslo, čo by z týchto tvarov urobilo jednoslovné, syntetické slovesné tvary. Analytickými by v tomto prípade zostali len prvá a druhá osoba singuláru. Lowe túto teóriu dokladá dvomi dôkazmi, prvý je založený na tom, že pri prvej a druhej osobe singuláru sú často činiteľské meno a $\sqrt{as-}$ od seba oddelené, ale pri ostatných relevantných tvaroch toto nenastáva, ani v prípadoch textov písaných v písme nāgarī, ktoré by malo povolovať písanie dvoch slov, aj

¹⁹ „...it cannot be denied that the agent noun may have a future, or future-like, sense, and thus there is nothing to prevent us from assuming that the periphrastic future construction is fully compositional in regard to its tense reference.“

keď sú spojené externým sandhi. Tento argument však nie je úplne presvedčivý, keďže v dobe zapisovania týchto textov už sanskrt určite nebol živým jazykom a jeho použitie bolo štandardizované tradičnými gramatikmi, pričom Pāṇini považoval všetky tvary perifrastického futura za jednoslovné (ibid., poznámka 12). Druhý argument je založený na mediálnych tvaroch perifrastického futura, ktoré sú podľa gramatikov možné a nájdeme ich vo védскеj próze. Samotný slovesný koreň \sqrt{as} - však mediálne tvary nemá, k tomuto vývoju muselo teda dôjsť jedine gramatikalizáciou slovesných tvarov na bežné koncovky. Od nich potom už boli mediálne tvary vytvorené analogicky k iným slovesným koreňom. Proces, kedy sa pôvodný menný tvar gramatikalizuje na slovesný tvar nie je v indických jazykoch neznámy. Nájdeme ho napríklad vo vývoji maithilčiny, kde sa pôvodné minulé participiá na *-l* reanalyzovali ako slovesné formy a začali priberať slovesné koncovky (Jha 1958: 503-508). V starej hindčtine zas nastal prípad, kedy sa pôvodné staroindické participium *gata* gramatikalizovalo na derivačný sufix budúceho času (Strnad 2013: 398). Zaujímavé však je, že tvary, ktoré Lowe považuje za syntetické v epickom sanskrte nenájdeme. Médium perifrastického futura sa nevyskytne ani raz v celej Mahábhárate alebo Rámájane. Aj keď sa duál a plurál prvej a druhej osoby aktíva v eposoch vyskytuje, ani jeden raz to nie je v podobe, akú predpisujú tradičné gramatiky, ale v podobe, ktorá je nepopierateľne analytická. Sú to už spomínané tvary, v ktorých je číslo označené aj na činiteľskom mene, čiže *kartārau svaḥ* alebo *vayaṃ dātāraḥ*.

V západných gramatikách sanskrtu nie je významu perifrastického futura venované príliš veľa priestoru. Všetky sa zhodnú s tradičnými gramatikami (pozri nižšie) v tom, že označuje dej, ktorý nie je priamo spojený s prítomnosťou a vyjadruje udalosti až ďalšieho dňa alebo vzdialenejšej budúcnosti (Kielhorn 1888: 269, §586; Oberlies 2003: 157; Renou 1996: 493, §364; Speijer 1886: 259, §341; Whitney 1924: 338, §949). Macdonell (1916: 347, §214B), Renou (1996: 493, §364) a Whitney (1924: 338, §949) ďalej hovoria, že perifrastické futurum referuje k budúcnosti, ktorá má presne určený čas, čo je spojené aj s tým, že tento tvar je často sprevádzaný príslovkou času. Gonda (1956: 161) však oponuje, že toto nie je súčasťou perifrastického futura, ale len časťou špecializáciou významu, čas udalosti nemusí byť presne určený a použitie časového

určenia taktiež nie je obligatorné, ale vychádza skôr z potreby urobiť jasným, že konštrukcia referuje k budúcnosti (ibid.: 162-163). O tom, že udalosť nemusí byť zasadená do určitého času sa zmieňuje aj Tichy (1992: 338). Jediní autori, ktorí odmietajú zameniteľnosť perifrastického a sigmatického futura sú Tichy (1992: 338) a Gonda (1956: 165-166),²⁰ pričom Tichy sa zaoberá len starším jazykom. Podľa Gonda sú tieto dve konštrukcie nezameniteľné kvôli už vyššie popísaným implikáciám perifrastického futura; to označuje objektívnu budúcnosť, kým sigmatické futurum označuje budúcnosť v spojení s modálnymi funkciami zámeru, očakávania, predpokladania a podobne. Podľa Tichy plynie nezameniteľnosť z odlišnej presnosti určenia časového zasadenia, pre sigmatické futurum je typické, že udalosti nezasadzuje do jasne určeného časového obdobia. Renou (1996: 493, §364) a Speijer (260, §341*) ďalej poznamenávajú, že táto konštrukcia je používaná najmä v sľuboch, prísahách, prekliatiach alebo predpovediach, avšak tieto významy sú aj tak častejšie vyjadrené sigmatickým futurum.

Ako bolo povedané už na začiatku tejto podkapitoly, perifrastické futurum nie je už v stredo-índoáríjskych jazykoch veľmi produktívne. Edgerton (1953: 152) sa vo svojej gramatike buddhistického hybridného sanskrtu zmieňuje o perifrastickom future len kráto, v tejto vrstve jazyka sa vyskytuje veľmi zriedkavo. Spomína tiež iných autorov, ktorí tvrdili, že buddhistikom sanskrte sa perifrastické futurum nevyskytuje vôbec. Oberlies (2001: 248-249) cituje len desať výskytov perifrastického futura v korpuse pálijskej literatúry, osem z nich vytvorených od koreňa \sqrt{gam} -. Vo svojej gramatike apabhramši sa Tagare (1948) o perifrastickom future už vôbec nezmieňuje. Môžeme teda povedať, že táto konštrukcia je skutočne prítomná len v staro-índoáríjskych jazykoch. Jednu zaujímavú zmienku o možnom vývoji perifrastického futura nájdeme pri maithílčine, autor jej gramatiky sa domnieva, že reflex sanskrtského prítomného aktívneho participia používaný na označovanie budúcnosti získal túto časovú referenciu splynutím s perifrastickým futurum (Jha 1958: 498).

²⁰ O opaku sa zmieňuje Lowe (2017: 283), Oberlies (2003: 158), Renou (1996: 493, §364), Speijer (1886: 260, §341*) a Whitney (1925: 338-339, §949a). Pre túto prácu je relevantný najmä Oberlies, pretože jeho gramatika sa zaoberá špecificky epickým sanskrtom.

2.3. Sigmatické a perifrastické futurum v Pániniho gramatike

Kvôli tomu, že Pániniho *Aṣṭādhyāyī* je gramatikou zameranou na formu jazyka, na to ako sa derivujú slová a slovné tvary, z ktorých sa ďalej vytvárajú vety (Sharma 2002: 4), nenájdeme v nej príliš veľa zmienok o význame určitých tvarov. Základnému použitiu sigmatického futura, v pániniovskom formalizme nazvaného *lṛṭ*, je venová sútra 3.3.13, ktorá znie „*lṛṭ śeṣe ca*,“ Vasu ju prekladá: „The affix ‘Lṛiṭ’ is employed after a verb, in the remaining cases, where futurity pure and simple is indicated, and also where there is in construction with it another verb denoting an action performed for the sake of the future action,“ (Vasu 1894: 490). Preklad Sharmu je kratší, ale významovo rovnaký (Sharma 1995: 478). Táto sútra je pokračovaním série začínajúcej v 3.3.3, kde sú vymenované rôzne spôsoby vyjadrovania budúceho času. Sharma (1995: 478-479) vysvetluje slovo *śeṣe*, ktoré znamená, že *lṛṭ* sa použije v zostávajúcich prípadoch, to je reflektované aj vo Vasuovom preklade. Nasledujúca sútra „*lṛṭaḥ sad vā*“ hovorí ešte o tom, že miesto sigmatického futura ako finitného slovesa sa môže použiť participiálny tvar.

Perifrastické futurum, ktoré pániniovci nazývajú *luṭ*, má svoje použitie popísané v sútre 3.3.15: „*anadyatane luṭ*.“ Vasu ju prekladá „The affix ‘Luṭ’ comes after a verbal root in the sense of what will happen, but not in the course of the current day,“ (Vasu 1894: 490). Toto pravidlo je väčšinou považované za jasné a je opakované aj v západných gramatikách, ako bolo popísané vyššie. Slovo *bhaviṣyati*²¹ použité v sútre 3.3.3 a prenášané až sem, označuje všeobecnú budúcnosť, a teda aj použitie sigmatického futura. Slovo *anadyatane* je kompozitum s významom „to, v čom nie je žiadny význam dnešku“ (ibid.: 480). Gonda (1956: 160) upozorňuje, že *adyatana* by nemalo byť chápané v zmysle nášho *dnes*, ale všeobecnejšie ako blízku, aktuálnu budúcnosť. Sharma (1995: 481) vysvetluje, že táto sútra označuje výnimku k použitiu sigmatického futura. *Mahābhāṣya* ešte k tejto sútre dodáva, že perifrastické futurum sa použije namiesto sigmatického v prípade, že sa vyjadruje trápenie alebo sťažovanie (Sharma 1995: 481;

²¹ *bhaviṣyati* je lokatív od participia *bhaviṣyat*.

Vasu 1894: 491). Komentáre k Mahábháše nepridávajú k tejto sútre nič nové, len ju spájajú so sútrou 3.3.3 (Narasimhacharya 1979: 315-316).

V Pániniho gramatike nájdeme ešte ďalšie zmienky o rozdielnom použití týchto dvoch budúcich časov. Zo sútry 3.3.133: „*kṣipravacane lṛṭ*“ sa dozvieme, že v prípadoch, kedy je vo vete *kṣipram* „rýchlo“ alebo jeho synonymum a veta vyjadruje nádej alebo očakávanie, použije sa sigmatické futurum. Komentátori dodávajú, že z formulácie tejto sútry vyplýva, že perifrastické futurum v tomto význame použité byť nemôže (Vasu 1894: 533). Sútra 3.3.135: „*nānadyatanavat kriyāprabandhasāmāpyayoḥ*“ ďalej ohraničuje použitie perifrastického futura; aj v prípade, že sa hovorí o niečom, čo nasleduje až na ďalší deň, musí sa použiť *-sya* futurum, ak je vyjadrovaná pokračujúca udalosť (Vasu 1894: 533-534). Z vysvetlenia nasledujúcej sútry „*bhaviṣyati maryādāvacane 'varasmin'*“ (Sharma 1995: 560) zase vyplýva zaujímavé obmedzenie: ak je v kontexte vety použité nejaké časovo-miestne obmedzenie a význam slovesa je vzhľadom naňho prospektívny, nemôžeme použiť sigmatické futurum, ak je však referencia retrospektívna, môžeme ho použiť. Ďalšie dve sútry, 3.3.137 a 3.3.138 ešte bližšie špecifikujú, že toto pravidlo neplatí v prípadoch, že použité slovo určujúce čas má význam dňa alebo noci (Vasu 1894: 535-536).

3. Dáta

3.1. Jazyk Mahábháraty a Rámájany

V tejto práci boli skúmané časti oboch indických epických diel, Rámájany aj Mahábháraty. Jazyk, ktorým sú tieto diela napísané je špecifickou formou sanskrtu. Samozrejme sa odlišuje od jazyka védského korpusu, od ktorého je výrazne mladší. Ale nezhoduje sa ani s jazykom klasického sanskrtu, kodifikovaným pániniouvsou gramatickou tradíciou. Oba eposy sú v určitých oblastiach odlišné, Rámájana je tradične považovaná za *ádikávju*, počiatok umeleckej literatúry, Mahábhárata je považovaná skôr za rozprávačskú literatúru, to so sebou nesie aj rôzne stylistické špecifiká (pozri Goldman 1984: 16-17). Napriek tomu sa dá povedať, že jazyk Rámájany a Mahábháraty je veľmi podobný a môžeme hovoriť o jednom *epickom sanskrte* (van Nooten 1969: 51). Ten bol tiež nazývaný aj *kšatrijovským sanskrtom* kvôli tématickému zameraniu eposov, nie však kvôli tomu, že by mal predstavovať špecifický dialekt staroindických kšatrijov (Brockington 1998: 82). Kvôli jeho deviáciám od kodifikovaného pániniouvsého sanskrtu bol epický sanskrt označovaný za plný chýb, ktoré boli spôsobené nedostatočnou znalosťou správnych gramatických foriem (ibid.). Niektoré z týchto „chýb“ môžu byť prisúdené požiadavkám metru, s jeho obmedzeniami sa skladatelia vyrovnávali aj pozmenením gramaticky správnych tvarov (Oberlies 2003: XXXI). V určitých prípadoch je tiež možné vidieť vplyv stredo-indoárijských jazykov, ktorými už v dobe, do ktorej sú eposy datované, ľudia hovorili (ibid.: XLVII)²². V jazyku eposov ale nájdeme aj archaické tvary nazývané *ārṣa*, Oberlies (2003: XXVIII-XXIX) však upozorňuje na to, že takéto tvary sú zriedkavé a nejasné, takže deviantné prvky epického sanskrtu by mali byť považované za inovácie, nie za archaizmy. Pravdou však zostáva, že deviácie eposov od klasického sanskrtu sú vo veľa oblastiach príliš systematické na to, aby sa jednalo o obyčajné chyby vychádzajúce z nevedomosti. Je pravdepodobné, že je to sanskrt v takej podobe, v akej bol skladateľmi eposov skutočne používaný, môžeme ho teda považovať za samostatnú podobu jazyka (ibid.: XLII, XLVIII). Základnými charakteristikami

²² Oberlies však na inom mieste upozorňuje, že samotné *prákrtizmy* sú zriedkavé (LI).

tohto jazyka sú nepravidelné použitie sandhiových pravidiel, zámena primárnych a sekundárnych slovesných koncoviek, zmeny v slovesnom rode, nadužívanie tématických slovesných kmeňov, neštandardné nominálne koncovky, rozšírenie pôsobnosti určitých pádov a podobne (Brockington 1998: 83; Oberlies 2003: XXX). Špecifiká v používaní tvarov futura už boli spomenuté vyššie v jednotlivých podkapitolách, čo sa týka všeobecne použitia sanskrtských časov, platí, že vo väčšine prípadov nie je žiadny významový rozdiel medzi jednotlivými minulými časmi, aj keď jeden je vždy používaný primárne a prítomný čas je taktiež občas použitý na vyjadrenie minulosti alebo budúcnosti (Brockington 1998: 93-94, 351-352). Niektorí autori (Lowe 2017: 290, 292) tiež prišli k záveru, že epický sanskrt v skutočnosti nie je jednoducho ďalším článkom vo vývoji sanskrtu od jazyka védскеj prózy a jazyka kodifikovaného Páninim, ale že predstavuje samostatnú vývojovú líniu z védského jazyka, čiže iný dialekt sanskrtu ako ten, v ktorom je zložená védska próza, a s ktorým pracoval Pánini. Epický sanskrt by teda nebol po-pániniovský, ale ne-pániniovský.

3.2. Kritické edície eposov

3.2.1. Mahábhárata

V tejto práci pracujem s verziami eposov z ich príslušných kritických edícií; konkrétnejšie, s ich elektronizovanými podobami. Aj keď tradícia pripisuje autorstvo Mahábháraty Vjásovi, ktorý by mal tiež byť autorom purán a tým, kto rozdelil védy, je bežne prijímané, že sa jedná o kompozitné dielo, postupne obohacované jeho prednášačmi. To vyústilo do obrovskej dĺžky stotisíc veršov a veľkého počtu verzií v rôznych rukopisoch. Na prvotný popud Moriza Winternitza z roku 1897 sa samotná práca na kritickej edícii Mahábháraty začala v roku 1918 na *Bhandarkar Oriental Research Institute* v Púne s V. S. Sukthankarom ako hlavným editorom (Sukthankar 1933: I-II). Prvý zväzok tohto diela bol vydaný v roku 1925 a posledný, *Harivaṃśa*, v roku 1970. Sukthankarova kritická edícia obsahuje 73 650 veršov (Brockington 1998: 60) a zhruba milión slov (Lowe 2017: 287). Prepis kritickej edície Mahábháraty do elektronickej textovej podoby bol vytvorený profesorom Muneo Tokunagom z univerzity v Kjóte. Táto elektronickej verzia bola neskôr upravená Johnom Smithom z univerzity v Cambridge. Hlavným prínosom Smitha, okrem

opravy chýb, ktoré sa v pôvodnom prepise nachádzali, bola zmena transliterácie z Harvard-Kyoto na IAST a znovuspojenie kompozít, pretože Tokunaga písal ich jednotlivé lexikálne jednotky oddelene (Smith 1999). Táto elektronická verzia používa osem-miestne číslo na označenie každého veršu, kde prvé dve čísla označujú príslušný parvan, ďalšie tri čísla ádhjáju a posledné tri čísla verš, za nimi ešte nasledujú písmená a alebo c, prvé označuje prvú padu, a teda prvú polovicu veršu, druhé tretiu padu, druhú polovicu veršu. V tejto práci pred toto číslo pridávam ešte písmeno M, aby bolo jasné, že sa jedná o verš z Mahábháraty.

3.2.2. Rámájana

Na rozdiel od predošlého eposu, tradičné priradenie autorstva Rámájany Válmíkímu je z väčšej časti prijímané, predpokladá sa, že neskoršími sú až prvá a siedma kniha. Po príklade Mahábháraty sa objavili aj snahy o vydanie kritickej edície Rámájany. Raghu Vira, ktorý sa podieľal aj na predošlej kritickej edícii, bol prvý, kto v roku 1938 publikoval začiatok prvej knihy Rámájany, jeho projekt však už nepokračoval (Brockington 1998: 63). Vydáť Rámájana v kritickej edícii sa podarilo až tímu z Orientálneho inštitútu na univerzite v Barode. Tento projekt začal v roku 1951, najskôr pod vedením G. H. Bhatta, neskôr U. P. Shaha. Jednotlivé zväzky boli publikované medzi rokmi 1960 a 1975. Táto edícia má 19 100 veršov (Brockington 1998: 65) a približne dvestotísíc slov (Lowe 2017: 287). Aj keď kritická edícia z Barody značne skrátila celé dielo, až 25 percent z južnej verzie bolo označených za neskoršie dodatky, Sheldon Pollock ju považuje za najarchaickejšiu podobu Válmíkího Rámájany (Goldman 1984: 91-92). To ale neznamená, že je bezproblémová, Rosalind Lefebber v úvode k prekladu štvrtej knihy spomína určité prípady, kedy sa do kritickej edície dostali chybné formy alebo také verše, ktoré nezodpovedajú všeobecným kritériám pre zaradenie do konečnej verzie, alebo ktoré vytvárajú v texte kontradikcie (Lefebber 1994: 11-14). Aj elektronická verzia Rámájany pochádza od profesora Tokunagu a zeditovaná bola Johnom Smithom. Na rozdiel od edície Mahábháraty však neprešla podrobnou kontrolou a stále sa v nej nachádzajú chyby a preklepy, sám som pri práci na nej narazil. Táto edícia používa na označenie konkrétneho veršu sedem-miestne číslo, keďže Rámájana nemá viac ako desať kníh, jeho formát je inak rovnaký ako formát číslovania

z Mahábháraty. Vo verzii, s ktorou som pracoval sú skupiny čísel oddelené bodkou, na začiatok som pridával písmeno R, kvôli väčšej prehľadnosti.

3.3. Výber a spracovanie dát

Pre účely tejto práce som analyzoval len časti z oboch eposov, pri Rámájane to bolo prvých šesť kníh, pri Mahábhárate prvé tri. Priznávam, že hlavným dôvodom pre toto obmedzenie bola nedostupnosť alebo neexistencia prekladu podľa kritických edícií, s ktorými som pracoval. Nepredpokladám však, že tento výber spôsobil prílišné skreslenie výsledkov. V Rámájane bola vynechaná len jedna kniha, aj keď práve jedna z dvoch, ktoré sú považované za neskoršie dodatky. Výsledky z prvej knihy ale ukazujú, že tieto dodatky pravdepodobne nepredstavujú výraznú deviáciu od jazyka celkového diela. Pri Mahábhárate bol výber obmedzený viac, ale vyzerá to tak, že aj keď sú prvé tri knihy len jednou šestinou z osemnástich kníh, v počte veršov predstavujú skoro jednu tretinu. Navyše sa v nich nachádza zhruba 40 percent všetkých výskytov sigmatického futura. Podľa počtov veršov u Brockingtona (1998: 60-61, 65) sú takto oba korpusy eposov porovnateľné čo do počtu veršov, v prvých troch knihách Mahábháraty ich je 19 727 a v prvých šiestich knihách Rámájany 16 380. Výskyty perifrastického futura som skúmal všetky, ktoré som našiel; neboli to ale úplne všetky, ktoré sa v texte nachádzajú, pretože v elektronickej verzii sú slova spojené externým vokalickým sandhi ponechané spojené, kvôli čomu som niektoré tvary nemohol vyhľadať, jedná sa najmä o tvary tretej osoby singuláru. V Rámájane som teda skúmal 29 výskytov a v Mahábhárate 159. Z celkového počtu výskytov sigmatického futura som si vybral 188 z Rámájany, do celkového počtu 217, a 341 z Mahábháraty, do celkového počtu 500.

Na prehľadávanie korpusu častí eposov som použil program *WordSmith Tools*, software určený na lexikálnu analýzu textov. Konkrétne som využíval jeho funkciu *Concord*, do ktorej sa dajú nahráť texty v textovej podobe; následne je v nich možné vyhládavať slová, skupiny slov a aj ich časti a získať konkordanciu, čiže hľadané slovo vo svojom kontexte. Tento software vyvinul Mike Scott a prvýkrát bol publikovaný v roku 1996. Na funkcií *Concord* sa podieľal aj Tim Johns

a jeho staršia verzia bola publikovaná už v roku 1993. V takto vytvorenom prehľadateľnom korpuse som si vyhľadal jednotlivé výskyty tvarov budúcich časov. Na vyhľadanie sigmatického futura som použil nasledujúce hľadanie, s prihliadnutím na čo najviac možných sandhiových variácií:

*syāmi/*ṣyāmi/*syāmy/*ṣyāmy/*syāvah/*ṣyāvah/*syāvo/*ṣyāvo/*syāmah/*ṣyāmah/*
syāmo/*ṣyāmo/*syasi/*ṣyasi/*syasy/*ṣyasy/*syathah/*ṣyathah/*syatho/*ṣyatho/*syat
ha/*ṣyatha/*syati/*ṣyati/*syaty/*ṣyaty/*syataḥ/*ṣyataḥ/*syato/*ṣyato/*syanti/*ṣyanti/
*syanty/*ṣyanty/*sye/*ṣye/*syāvahe/*ṣyāvahe/*syāmahe/*ṣyāmahe/*syase/*ṣyase/*s
yethe/*ṣyethe/*syadhve/*ṣyadhve/*syate/*ṣyate/*syete/*ṣyete/*syante/*ṣyante

Hviezdička pred koncovkou značí, že hľadaný výraz je len koniec slova, lomítko znamená *alebo*. Celkový počet výskytov v Mahābhārate bol 1954, v Rāmājane 1705. V týchto korkondanciách sa nachádzali aj nevhodné prípady, pozostávajúce najmä z prítomných tvarov štvrtej slovesnej triedy od koreňov končiacich na -s a pri médiu z pasívov od rovnakých koreňov. Tieto nevhodné prípady som manuálne odstránil. Na vyhľadanie perifrastického futura som použil toto hľadanie:

*tāsmi/*tāsmi/*tāsvah/*tāsva/*tāsmah/*tāsmo/*tāsi/*tāsy/*tāstah/*tāstho/*tāstha/*tā/
*tārau/*tārāv/*tārah/*tāro

Celkový počet výskytov v Rāmājane bol 2638 a v 2841 v Mahābhārate. Veľká väčšina z nich boli však nevhodné formy, najväčší počet tvorili minulé pasívne participiá končiace sa na -tā, ďalej aj činné mená a iné -r kmene. Tieto výskyty museli byť manuálne prebrané. Keďže som sa rozhodol skúmať celkovo 200 výskytov v Rāmājane a 500 v Mahābhārate, od týchto čísel som odpočítal počet perifrastických futur, pretože tie som chcel skúmať všetky, ktoré som našiel. Následne som si zo všetkých sigmatických futur vytvoril vzorku, a to tak, že som vypočítal koľko percent tvorí každá osoba z celkového výskytu a to som preniesol na požadovaný počet, tak som dostal počty prípadov vo vzorke z každej osoby. V tabulkách 3 až 6 sú výsledné čísla skúmaných výskytov s pôvodnými v zátvorke. Pri výbere konkrétnych veršov som použil program na stránke www.random.org, v ktorom je možné vygenerovať si určité čísla zo zadaného rozsahu. Aby

neboli výskyty z niektorých kníh nadmerne reprezentované, rozpočítal som výskyty aj na tej úrovni a vždy vyberal určitý počet veršov jednej bunky paradigmy sigmatického futura z jednej knihy. V Rámájane vybraný počet prevyšuje 200, aby boli do skúmanej vzorky zahrnuté všetky výskyty, ak bol celkový počet veľmi nízky (napr. 1. du. akt.), alebo aby bol zahrnutý aspoň jeden prípad z každej knihy, ak taký existuje (napr. 1. pl. akt.). Vybraná vzorka bola potom skúmaná s pomocou prekladov do angličtiny, v prípade Mahábháraty to bol preklad J. A. B. van Buitenena a v prípade Rámájany preklady vytvorené tímom z Princetonskej univerzity (pozri bibliografia). Každý výskyt bol zaradený do určitej kategórie podľa toho, aký význam je budúcim tvarom vyjadrovaný. Táto analýza je prezentovaná v nasledujúcej kapitole. Pri citovaní konkrétnych veršov som sa rozhodol neprekladať anglický preklad sanskrtu. Autori prekladov ho zhotovili profesionálne, s prihliadnutím na špecifiká jazyka eposov a jeho vhodné prevedenie do angličtiny. Kvôli tomu, že by to bol preklad prekladu, aj keď s prihliadnutím na originál, mohla by byť odchylka od skutočného znenia v sanskrte príliš veľká. Anglické preklady ale nemôžu byť brané ako definitívne pri interpretácií významov futura a vyskytujú sa prípady, kedy nie je v angličtine vyjadrená nuansa významu alebo je kvôli lepšiemu prevedeniu významu preložená gramatika veršu inak, ako ju nájdeme v samotnom sanskrte. Jeden takýto prípad je popísaný pri príklade 13).

Tab. 3 Vybrané a (pôvodné) počty výskytov sigmatického futura v Rámájane

aktívum	sg	du	pl	médium	sg	du	pl
1. os	47 (472)	3 (3)	6 (30)		9 (94)	1 (1)	5 (6)
2. os	18 (183)	4 (4)	6 (26)		6 (52)	0	0
3. os	49 (490)	3 (25)	16 (167)		7 (66)	4 (6)	4 (4)

Tab. 4 Vybrané a (pôvodné) počty výskytov sigmatického futura v Mahábhárate

aktívum	sg	du	pl	médium	sg	du	pl
1. os	87 (480)	2 (10)	8 (48)		26 (142)	2 (2)	3 (12)
2. os	38 (214)	2 (2)	5 (26)		11 (60)	0	0
3. os	96 (529)	3 (19)	41 (229)		10 (57)	3 (3)	3 (13)

Tab. 5 Nájdené výskyty perifrastického futura v Rámájane

	sg	du	pl
1. os	8	0	0
2. os	2	0	0
3. os	19	0	0

Tab. 6 Nájdené výskyty perifrastického futura v Mahábhárate

	sg	du	pl
1. os	38	2	2
2. os	27	0	2
3. os	83	0	5

4. Analýza dát z eposov

4.1. Sigmatické futurum

Počty výskytov vo vybranom korpuse nie sú neočakávané. Sigmatické futurum je aj v Mahábhárate aj v Rámájane používané výrazne viac ako perfrastické, avšak v prvom prípade je rozdiel menší, futurum na *-sya* je použité zhruba 11-krát viac. V prípade Rámájany to je približne až 51-krát viac. V prvých šiestich knihách Rámájany sa vyskytuje 1629-krát, v prvých troch knihách Mahábháraty 1846-krát. Najmenej výskytov sigmatického futura nájdeme v druhej knihe, avšak nie je to len tým, že je z prvých troch najkratšia. Po použití funkcie *Plot* vo WordSmithe sa ukáže, že aj po prepočte na 1000 slov je najmenej väčšinou najmenej výskytov v druhej knihe. Výnimku tvorí 3.pl. aktíva a 2.sg. média a 3.pl. média, kde je najmenej výskytov v prvej knihe a tiež prvá osoba singuláru média, ktorá má najmenej prípadov v prepočte na 1000 slov v tretej knihe. V Rámájane je pri prepočte na 1000 slov najmenej výskytov v šiestej knihe. Pri použití v konkrétnych osobách nájdeme taktiež medzi eposmi paralely. Zaujímavé je, že v skúmaných častiach eposov sa ani raz neobjaví duál alebo plurál druhej osoby. Pre aktívum všeobecne platí, že najčastejšou je tretia osoba singuláru, nasledovaná prvou osobou singuláru. V médiu je poradie iné, najčastejšia je prvá osoba singuláru, tretia osoba singuláru je tu v Rámájane na druhom a v Mahábhárate až na treťom mieste podľa počtu výskytov.

4.1.1. Prvé osoby

4.1.1.1. Prvá osoba singuláru

Z prvej osoby singuláru je v mojej vzorke je vybraných 47 výskytov aktíva z Rámájany a 87 výskytov z Mahábháraty. Pri médiu to je 9 z Rámájany a 26 z Mahábháraty. Použitie sigmatického futura je v tejto osobe relatívne uniformné a zodpovedá popisom, ktoré nájdeme v gramatikách. Dvomi zďaleka najčastejšími použitiami sú vyjadrenie zámeru alebo rozhodnutia hovoriaceho a vyjadrenie sľubu. Prvý z týchto významov nájdeme až 83-krát, čo tvorí skoro polovicu všetkých prípadov vo vzorke. Okrem vypísaných príkladov majú tento význam verše R1.029.018, R1.074.028, R2.010.026, R2.024.015, R2.046.055, R2.066.027, R2.093.016,

R3.006.013, R3.010.086, R3.056.017, R3.060.047, R5.001.039, R5.011.057, R5.060.029,
R6.014.013, R6.019.014, R6.055.056, R6.065.012, R6.067.036, M01008003, M01013023,
M01030015, M01031004, M01068071, M01073034, M01075004, M01092012, M01140006,
M01152016, M01158054, M01174004, M01198025, M01224013, M02011071, M02050027,
M02071041, M03033002, M03043018, M03070012, M03080026, M03081114, M03111009,
M03114024, M03120009, M03128012, M03135027, M03141017, M03146010, M03183009,
M03185031, M03218021, M03238019, M03240029, M03252021, M03262009, M03267042,
M03284038, M03291021.

1) *R1.065.026a tad etan muniśārdūla dhanuḥ paramabhāsvaram 1.065.026c*

rāmalakṣmaṇayoś cāpi darśayiṣyāmi suvrata

This, then, is the incomparably splendid bow, tiger among sages, firm in your vows.

I shall show it to Rama and Lakṣmaṇa. (250)²³

2) *R2.103.013a iha me sthaṇḍile śīghraṃ kuśān āstara sārathe 2.103.013c āryaṃ*

pratyupavekṣyāmi yāvan me na prasīdati

Charioteer, spread some kusha grass on the ground for me at once; I will fast against my brother, until he shows me his grace. (565)

3) *R4.061.015a icchāmy aham api draṣṭuṃ bhrātaru rāmalakṣmaṇau 4.061.015c necche*

ciraṃ dhārayituṃ prāṇāṃs tyakṣye kalevaram

I too, should like to see the brothers Rāma and Lakṣmaṇa. However I do not wish to remain alive that long, and so shall abandon my body. (183)

4) *M01142027a atha vāpy aham evainam haniṣyāmi vṛkodara 01142027c kṛtakarmā*

pariśrāntaḥ sādhu tāvad upārama

Or rather, I myself will finish him, Wolf-Belly. You are tired and at the end of your tether. So far, so good, but now rest. (300)

5) *M01148016a so 'ham duḥkhārṇave magno mahaty asutare bhr̥ṣam 01148016c*

sahaivaitair gamiṣyāmi bāndhavair adya rākṣasam 01148016e tato naḥ sahitan kṣudraḥ

²³ Číslo za preloženým veršom odkazuje na stránku v konkrétnom preklade (pozri bibliografia).

sarvān evopabhokṣyatisda

So I am drowning in the vast ocean of grief from which no rescue seems possible. I shall now go to that Rākṣasa with my entire family. so that vile ogre may eat us all up together!

(309)

6) *M03070019a athābravīd bāhukas taṁ saṁkhyāyemaṁ bibhītakam 03070019c tato vidarbhān yāsyāmi kuruṣvedarṁ vaco mama*

Bāhuka said, „I shall count the vibhitaka nuts and then go on to Vidarbha. Do what I tell you.“ (353)

Samostatne zmienim ešte pár prípadov vyjadrenia zámeru so slovesom hovorenia, kde hovoriaci oznamuje, že ide niečo povedať, najčastejšie vyrozprávať príbeh. Vyznačujú sa tým, že vyjadrujú čistý zámer a budúcnosť, na ktorú sloveso odkazuje, nasleduje ihneď. Z Rámájany nájdeme v vzroku takéto prípady len dva, ale v Mahābhārate to je až 17, z toho dve v médiu. Sú to s citovanými ešte verše R3.068.011, M01002178, M01060016, M01076008, M01112006, M02008038, M02029001, M03085003, M03086016, M03089015, M03182016, M03186013, M03189018, M03192006, M03196014, M03203003.

7) *R4.058.025a śrūyatām tat pravakṣyāmi bhavatām pauraśrayam 4.058.025c*

vānmatibhyām hi sārveṣām kariṣyāmi priyaṁ hi vaḥ 4.058.025e yad dhi dāśarathēḥ kāryaṁ mama tan nātra saṁśayaḥ

Listen and I shall tell you what it is; but it depends on your valor. By speech and intellect I shall help you all, for Dāśarathi's purpose is also mine. Of that there can be no doubt.

(179)

8) *M01089004a hanta te kathayiṣyāmi yan mām tvaṁ paripṛcchasi 01089004c pūrora vaṁśadharān vīrāñ śakrapratimatejaśaḥ*

Aye, I shall tell you of what you ask, of the heroic dynasts of Pūru, whose might matched Indra's. (210)

9) *M03205006a tvadanugrahabuddhyā tu vipraitad darśitaṁ mayā 03205006c vākyaṁ ca śṛṇu me tāta yat te vakṣye hitaṁ dvija*

Yet, in a spirit of grace for you, brahmin, I have shown you what I have shown you. Now, brahmin, my son, listen to the words I shall speak to you. (635)

Druhý najčastejšie vyjadrovaný význam, sľub, sa vo vzorku objavil 62-krát. Okrem vypísaných sú to aj verše R2.010.015, R2.016.049, R2.028.010, R2.045.006, R2.079.006, R3.036.006, R4.006.005, R4.016.007, R4.039.011, R5.018.018, R6.047.045, M01013027, M01030008, M01042006, M01043002, M01049024, M01057070, M01067020, M01079016, M01091017, M01110029, M01112030, M01142019, M01143011, M01143011, M01221017, M01225010, M01139025, M02003001, M02025015, M03011038, M03029004, M03050019, M03090008, M03136017, M03144023, M03177012, M03189028, M03194028, M03205018, M03278030, M03280022, M03281077, M03286007, M03288006, M03288008, M03298010. Príklad 13) sa mi zdá zaujímavý preto, lebo preklad do angličtiny úplne zakrýva pôvodný gramatický význam výpovede. V sanskrte je sľub Gangy vyslobodiť Vasuov vyjadrený priamou rečou, a kvôli tomu aj budúcim časom, v preklade do jazyka, ktorý má nepriamu reč sa však tento futurálny význam úplne stratí.

10) *R2.020.018a ahaṃ tadāsāṃ chetsyāmi pituḥ tasyās ca yā tava 2.020.018c*

abhiṣekavighātena putrarājyāya vartate

I shall crush their hopes, Father's and that woman's, of making her son the king by overturning your consecration. (145)

11) *R2.097.023a caturdaśa samāḥ saumya daṇḍakāraṇyam āśritaḥ 2.097.023c upabhokṣye tv*

ahaṃ dattaṃ bhāgaṃ pitrā mahātmanā

For my part, dear brother, I will accept the portion bestowed by our great father and withdraw for fourteen years to the Dāndaka wilderness. (533)

12) *M01112023a chāyevānapagā rājan satataṃ vaśavartinī 01112023c bhaviṣyāmi*

naravyāghra nityaṃ priyahite ratā

Faithful as a shadow, king, I shall ever do your will, always love to please you. (252)

13) *M01092053a devānāṃ samayas tv eṣa vasūnāṃ samśruto mayā 01092053c jātaṃ jātaṃ*

mokṣayiṣye janmato mānuṣād iti

Such was the covenant of the divine Vasus that they concluded with me: I was to deliver each from his human birth as soon as he was born. (220)

Ako určitý druh sľubu sa prvou osobou singuláru sigmatického futura vyjadruje aj vyhrážka. Z celkového počtu sľubov je v mojej vzorke jedenásťkrát vyhrážka. Sú to ešte verše R2.027.018, R3.028.014, R6.016.021, R6.068.026, R6.076.012, M02068027, M03040010, M03046029 a M03290015.

14) *R6.068.025a sugrīvas tvaṃ ca rāmaś ca yannimittam ihāgatāḥ 6.068.025c tāṃ haniṣyāmi vaidehīm adyaiva tava paśyataḥ*

This very day, right before your very eyes, I shall kill Vaidehī on whose account Sugrīva, you, and Rāma have come here. (354)

15) *M02068044a tān dhārtarāṣṭrān durvyrttān mumūrṣūn kālacoditān 02068044c darśayiṣyāmi bhūyiṣṭham ahaṃ vaivasvataḥsayam*

this brood of Dhārtarāṣṭras, moribund crooks who are beckoned by Time, I shall in their plenty show the country of Yama! (162)

Sigmatickým futurorom sa však môže vyjadrovať aj obyčajná pravda, očakávanie alebo silné presvedčenie, aj toto použitie nájdeme vo vzorkách z oboch eposov. Ďalšie prípady sú vo veršoch R4.066.019, R5.024.025, R5.058.006, R6.083.012, M01039003 a M03297004.

16) *R2.053.019a yad yad yāpi mamaivājñā nivartayatu rāghavam 2.053.019c na śakṣyāmi vinā rāma muhūrtam api jīvitum*

If only my express command might even yet make Rāghava turn back! I shall not be able to live a moment without Rama. (315)

17) *R4.066.023a buddhyā cāhaṃ prapaśyāmi manaś ceṣṭā ca me tathā 4.066.023c ahaṃ draḥṣyāmi vaidehīm pramodadhvaṃ plavaṅgamāḥ*

I know in my mind that I shall find Vaidehī, and the workings of my heart tell me the same. So rejoice, monkeys. (193)

18) *M01145038a ātmānam api cotsrjya tapsye pretavaśam gataḥ 01145038c tyaktā hy ete mayā vyaktaṁ neha śakṣyanti jīvitum*

I shall burn among the dead as though I had killed myself! Yet it is clear that if I leave them behind, they won't be able to live. (305)

Niekoľkokrát je vo vzorke použité v konjunktívnom zmysle: R5.019.015, R5.028.015, M01101016, M01212030 a M03294016. Na troch miestach je vyjadrený kondicionál: M01043017, M01144019 a M03135036.

4.1.1.2. Prvé osoby duálu a plurálu

Funkcie vyjadrované v duáli a pluráli prvej osoby sú podobné ako tie v singulári. Najčastejším významom zostáva zámer alebo rozhodnutie hovoriaceho. Túto kategóriu však treba oproti singuláru rozdeliť na dve skupiny: zámer všetkých ku ktorým duál alebo plurál referuje a zámer len hovoriaceho, kedy má výpoveď skôr hortatívny zmysel. Oba tieto typy sa vo vzorke z eposov nachádzajú približne rovnako, častejšie sú v Rámájane, to ale môže byť vplyv náhody pri výbere výskytov. Najskôr prípady s hortatívnym významom: v príklade 20) aj 21) je dvojitý výskyt, ďalšie miesta sú R3.071.006, R6.022.007, M01033021, M01139025.

19) *R6.067.039a asyaiva tu vadhe yatnaṁ kariṣyāvo mahābala 6.067.039c ādeksyāvo mahāvegān astrān āśviṣopamān*

Therefore, mighty warrior, let us strive to slay him alone. Let us summon our divine weapon-spells, which strike with tremendous force and resemble venomous serpents. (351)

20) *M03132019a gacchāva yajñam janakasya rājño; bahvāścaryaḥ śrūyate tasya yajñah 03132019c śroṣyāvo 'tra brāhmaṇānām vivādam; annam cāgryam tatra bhokṣyāvahe ca 03132019e vicakṣaṇatvam ca bhaviṣyate nau; śivaś ca saumyaś ca hi brahmaghoṣah*

Let us go to King Janaka's sacrifice, his rite is said to be full of marvels! We shall listen to brahmins engage in wrangling. And eat there too his most excellent food! Our learning too will surely increase. For the sound of the brahman is holy and friendly. (475)

21) *R1.060.003a paścimāyāṃ viśālāyāṃ puṣkareṣu mahātmanaḥ 1.060.003c sukhaṃ tapas̄
cariṣyāmaḥ paraṃ tad dhi tapovanam*

Great men, let us go and practice our austerities undisturbed at Puṣkara in the sparsely
peopled west. That is the best of all ascetics' forests. (239)

Bežný zámer alebo rozhodnutie je okrem tých v príkladoch na týchto miestach: R2.046.007,
R2.050.015, R3.061.013, R5.056.004, M01183009.

22) *R4.044.009a nadantaś connadantaś ca garjantaś ca plavaṃgamāḥ 4.044.009c kṣvelanto
dhāvamānāś ca yayuḥ plavagasattamāḥ 4.044.009e ānayaṣyāmahe sītāṃ haniṣyāmaś ca
rāvaṇam*

Those monkeys, those extraordinary monkeys, advanced, jumping and running, roaring,
shouting, and growling: We will kill Rāvaṇa and recover Sītā! (156)

23) *M03242012a vayam apy upayāsyāmo na tv idānīm kathaṃ cana 03242012c samayaḥ
paripālyo no yāvad varṣaṃ trayodaśam*

We too shall come, but not as yet. We have to keep our covenant until the thirteenth year
has passed. (696)

Plurálom prvej osoby sigmatického futura sa vyjadruje aj sľub, v mojej vzorke sú to hlavne
prípady z Mahābhāraty. Sú to ešte verše M01091020, M02015016, M03002011, M03126024,
M03299024 a R5.022.022.

24) *M02025013a atheha puruṣavyāghra kiṃ cid anyac cikīrṣasi 02025013c tad bravīhi
kariṣyāmo vacanāt tava bhārata*

Yet, if there is something else that you wish to accomplish here, tiger among men, then
speak and we shall do it at your behest, Bhārata. (80)

25) *R1.068.014a pratigraho dātṛvaśaḥ śrutam etan mayā purā 1.068.014c yathā vakṣyasi
dharmajña tat kariṣyāmahe vayam*

Long ago I learned that the receiver is dependent upon the giver. Since you know what is
proper, we shall do just as you say. (254)

Posledné dve funkcie, ktoré tieto tvary v mojej vzorke plnia sú vyjadrenie presvedčenia alebo obavy vo veršoch R4.041.050, M01221018 a M01148013. A ďalej vyjadrenie konjunktívneho významu vo veršoch R3.063.003, R6.052.023 a M03183003.

4.1.1.3. Zhrnutie

Výsledky z prvej osoby singuláru sa výrazne neodlišujú od výsledkov, na ktoré prišla Tichy (2006: 146). Pokiaľ ide o duál a plurál, výskyty v eposoch sa nezhodujú s funkciami sigmatického futura vo védскеj próze, ale s funkciami konjunktívu (Tichy 2006: 160), v oboch prípadoch bol príslušný tvar najčastejšie použitý v hortatívnej funkcii. To je pravdepodobne spôsobené splynutím týchto dvoch kategórií. Vyjadrenie zámeru, rozhodnutia, sľubu a vyhrážky sa dajú označiť za kontextuálne verzie jednej funkcie, ktorú môžeme po vzore Tichy nazvať *preparatívnu*. Táto funkcia predstavuje 160 zo 199 výskytov prvých osôb. Funkcie, ktoré v základe vyjadrujú predpoklad alebo istotu o budúcnosti a v určitom kontexte sú aktualizované ako presvedčenie, predikcia alebo očakávanie sa vo vzorke vyskytli dvanásťkrát. V ďalšom kroku môžeme aj preparatívny význam označiť za podkategóriu tejto funkcie. Pri takomto spojení sa dá povedať, že všetky kontextom aktualizované významy označujú budúci stav vecí tak, ako to hovoriaci očakáva a v dobe, kedy by tento stav mal nastať môžeme výpoveď označiť za pravdivú alebo nepravdivú. Mimo to stoja také výskyty, ktorých význam je skôr modálny, Comrie (1985: 44) označuje za základný rozdiel medzi budúcim časom a modalitou práve to, že prvé referuje k budúcemu stavu vecí, kým druhé k alternatívnemu stavu, a teda sa im nedá prisúdiť pravdivostná hodnota. Sem musíme zaradiť verše s hortatívnou funkciou, kondicionál, aj výskyty, ktoré som označoval za konjunktívne. Spolu je takýchto prípadov 20, tento počet je zdvihnutý hlavne hortatívnou funkciou v pluráli, ktorá z nich tvorí deväť.

4.1.2. Druhé osoby

V skúmaných častiach eposov nájdeme v aktíve zastúpené všetky čísla druhej osoby, duál a plurál média sa však neobjavujú vôbec. Druhá osoba singuláru je podľa očakávania tretím najčastejším tvarom. Na rozdiel od prvých osôb, kde je najčastejšie vyjadrený zámer alebo

rozhodnutie, v druhej osobe je druhou osobou sigmatického futura najviac vyjadrené očakávanie, presvedčenie o určitej budúcnosti alebo predpoveď. Táto funkcia je použitá okrem citovaných veršov aj v R1.015.018, R1.045.014, R1.061.019, R2.034.031, R2.049.005, R3.036.020, R3.036.024, R3.046.018, R3.051.019, R3.069.005, R4.040.017, R5.025.005, R6.049.023, R6.061.032, M01003092, M01140010, M01141014, M01175017, M02045044, M02071044, M03060023, M03061087, M03083111, M03090018, M03104021, M03125004, M03126023, M03149022, M03178041, M03243012, M03252026, M03254019, M03286015, M03287029, M03296026.

26) *R6.007.016a rājan nāpad ayukteyam āgatā prākṛtāj janāt 6.007.016c hṛdi naiva tvayā kāryā tvaṃ vadhiṣyasi rāghavam*

Your majesty, it is unimaginable that any harm could come to you from such vulgar folk. You ought not entertain any such thought in your heart. You will certainly kill Rāghava. (138)

27) *M03063021a bhaviṣyasi yadākṣajñāḥ śreyasā yokṣyase tadā 03063021c sameṣyasi ca dārais tvaṃ mā sma śoke manaḥ kṛthāḥ*

When you have become skilled with the dice, you will be reunited with fortune and rejoin your wife — banish grief from your heart! (344-345)

28) *M03247044a tasmāt tvam api kaunteya na śokaṃ kartum arhasi 03247044c rājyāt sphītāt paribhraṣtas tapasā tad avāpsyasi*

Therefore, son of Kuntī, you too must not harbor grief. You have fallen from your opulent kingship, and you shall regain it, through austerity. (705)

Na niekoľkých miestach je taktiež tento tvar futura použitý pri prekliatí: R1.061.016, M01014017, M01101025 a M01109028.

29) *M01049007a janamejayasya vo yajñe dhakṣyaty anilasārathiḥ 01049007c tatra pañcatvam āpannāḥ pretalokaṃ gamiṣyatha*

Therefore the wind-driven Fire shall burn you at Janamejaya's sacrifice. You shall return to the five elements and journey to the world of the dead! (115)

Ďalšou funkciou, ktorú tento tvar vyjadruje je, ako pri prvých osobách, sľub alebo vyhrážka. Sú to okrem citovaných aj verše R4.007.004, R R4.020.019, R5.019.020, R5.034.037, R5.037.045, R5.065.026, R6.047.122. R6.107.028, M01010002, M01071011, M01204023, M02063020, M03064005, M03091022, M03206004, M03254016, M03262024, M03263003. M03298019.

30) *R6.088.045a asmin muhūrte nacirāt satyaṃ pratiśṛṇomi vaḥ 6.088.045c arāvaṇam arāmaṃ vā jagad drakṣyatha vānarāḥ*

I give you my solemn word here and now, monkeys, that very soon you shall see a world that is either without Rāvaṇa or without Rāma. (415)

31) *M01225012a āgneyāni ca sarvāṇi vāyavyāni tathaiva ca 01225012c madīyāni ca sarvāṇi grahīṣyasi dhanamjaya*

You shall receive all the fire and wind missiles. and all my own weapons. Dhanamjaya. (431)

Aj v druhej osobe nájdeme sigmatické futurum vo funkcií zámeru. Avšak na rozdiel od prvých osôb, kde to je zámer hovoriaceho, tu sú to často otázky na zámer adresáta. V príklade 33) to je zas rozhodnutie hovoriaceho. Okrem vypísaných príkladov sú tu verše R3.016.021, M03052008, M03154035. V príklade 34) je špeciálne použitie budúceho času v otázke na cieľ pohybu. Takáto otázka sa ešte vyskytne vo verši R2.070.007, R3.003.001. V mojej vzorke sigmatického futura sa nenachádza odpoveď na takúto otázku, raz je však takáto odpoveď s perifrastickým futurom (príklad 71).

32) *M03176002a uvāca ca mahāsarpaṃ kāmāyā brūhi pannaga 03176002c kas tvaṃ bho bhujagaśreṣṭha kiṃ mayā ca kariṣyasi*

and he said to the snake, „If it pleases you, snake, who are you, greatest of serpents, what will you do with me?“ (561)

33) *M01053015a punarāgamanam kāryam iti cainam vaco 'bravīt 01053015c bhaviṣyasi sadasyo me vājimedhe mahākratau*

„You must come back,“ the king said to him. „You must be a sadasya at the grand celebration of my Horse Sacrifice.“ (122)

34) *M03055002a athābravīt kalim śakraḥ samprekṣya balavrtrahā 03055002c dvāpareṇa sahāyena kale brūhi kva yāsyasi*

Said Śakra, the Slayer of Bala and Vṛtra, to Kali when he saw him, "Where are you going with Dvāpara, Kali? Tell me! (330)

Vo vzorke z eposov tiež nájdeme pár použití sigmatického futura vo význame imperatívu. Okrem príkladov je táto funkcia vo veršoch R3.013.013, M01215011, M03078005, M03190035 a M03239008.

35) *M01073011a anāyudhā sāyudhāyā riktā kṣubhyasi bhikṣuki 01073011c lapsyase pratyoddhāram na hi tvām gaṇayāmy aham*

Unarmed and deserted. you tremble before me who am armed. beggar girl! Find your match. for I do not consider you mine! (182)

36) *M03238035a yadā ca śocataḥ śoko vyasanam nāpakarṣati 03238035c sāmartyam kim tv ataḥ śoke śocamānau prapaśyathaḥ 03238035e dhṛtim grhṇīta mā śatrūñ śocantau nandayiṣyathaḥ*

And if grief does not remove the plight of the grieving, what power do you detect in the grief you are indulging? Take command of yourselves and do not gladden the enemies with your miseries! (689)

Aj v tejto osobe sa sigmatické futurum používa ešte na vyjadrenie konjunktívneho alebo kondicionálneho zmyslu, sú to verše R2.012.007, R2.068.012, R3.020.014, R3.069.004, R3.069.008, M01072016, M01206029, M02025012, M02061063, M03252007.

4.1.2.1. Zhrnutie

Z analýzy ostatných osôb vyplýva očakávateľný záver, že preparatívna funkcia je špecifická najmä pre prvé osoby. Aj tie výskyty, ktoré pri druhej osobe kategorizujem ako sľuby, sú svojou podstatou mierne odlišné od tých predošlých. Kým v prvej osobe hovoriaci sľubom vyjadruje to, aké bude jeho budúce konanie, pri druhej osobe vyjadruje to, aký bude budúci stav vecí pre adresáta. Od vyjadrení bežnej predpovede alebo očakávania sa však odlišujú v tom, že v takýchto sľuboch môžeme stále spoznať agenciu hovoriaceho, prípadne agenciu tretej osoby, keďže som sem zaraďoval aj prípady, kedy hovoriaci ubezpečuje adresáta o nejakom budúcom deji, napríklad keď Hanumán upokojuje Sítu, že Ráma ju príde vyslobodiť. Spolu s funkciou zámeru, čo sú v tomto prípade hlavne otázky na zámer adresáta, je v druhých osobách 29 takýchto veršov. Prípadov, ktoré označujú očakávanie alebo predikciu je 42. Z nich päť predstavujú prekliatia, ktoré môžeme klasifikovať ako na pomädzí sľubu, lepšie povedané vyhrážky, a predikcie. Je to kvôli tomu, že v ich formuláciách preklínajúci popisuje budúci stav vecí, ktorý skutočne nastane, ale tento stav je zároveň spôsobený tým, že ho popisuje, je v tom teda zahrnutá jeho agencia. Výskytov s modálnymi funkciami je v týchto osobách 17, sedem z nich predstavovaných imperatívom. V korpuse, s ktorým pracovala Tichy je výskytov druhej osoby veľmi málo, môžeme však povedať, že významy druhej osoby v eposoch zodpovedajú aj sigmatickému futuru aj konjunktívu vo védскеj próze (Tichy 2006: 165).

4.1.3. Tretie osoby

Tretie osoby sú v eposoch najčastejšie sa vyskytujúce slovesné tvary. V skúmanej časti Rámájany a Mahábháraty len v médiu nájdeme väčší výskyt prvej osoby singuláru než tretej osoby singuláru. Funkcie, ktoré sú týmito tvarmi vyjadrované sú podobné tým, ktoré sú vyjadrované druhými osobami. Zďaleka najčastejšími sú očakávanie, presvedčenie alebo predikcia. Rozdiel s druhými osobami je v tom, že kým v druhej osobe singuláru táto funkcia tvorila skoro polovicu všetkých výskytov, v tretích osobách sú to približne dve tretiny. Ak sa pozrieme na túto funkciu konkrétnejšie, Mahábhárata je odlišná od Rámájany v tom, že podstatne väčšiu časť tvoria predpovede budúcnosti alebo také udalosti, ktoré sú dohodnuté alebo vychádzajúce z pravidla či tradície. Tento rozdiel je pochopiteľný, v Mahábhárate vystupujú bohovia alebo svätci so

schopnosťou vidieť budúcnosť vo vyššom počte ako v Rámájane. Okrem citovaných príkladov sa tieto funkcie vyskytujú vo veršoch R1.008.009, R1.008.013, R1.008.015, R1.010.003, R1.010.008, R1.020.011, R1.021.015, R1.063.003, R2.004.021, R2.004.041, R2.008.005, R2.009.024, R2.009.025, R2.017.012, R2.019.011, R2.035.019, R2.038.002, R2.038.012, R2.041.005, R2.042.009a, R2.052.004, R2.055.003, R2.060.010, R3.005.020, R3.010.040, R3.039.015, R3.049.023, R4.011.011, R4.019.014, R4.020.015, R4.061.002, R4.064.034, R4.066.022, R5.001.087, R5.010.009, R5.011.032, R5.011.039, R5.012.045, R5.019.011, R5.028.020, R5.034.019, R5.037.038, R5.057.016, R6.005.014, R6.054.023, R6.080.047, R6.080.048, R6.091.018, R6.099.018, R6.105.028, R6.107.018, M01001024, M01001204, M01003191, M01013028, M01033017, M01034013, M01067005, M01072020, M01099017, M01100002, M01100010, M01114018, M01114034, M01119009, M01133008, M01135004, M01115008, M01150016, M01156006, M01171020, M01173019, M01193011, M01196028, M01197009, M01216024, M02017014, M02017019, M02040009, M02040010, M02045042, M02045043, M02045053, M02051025, M02056002, M02062030, M02071015, M02071036, M02071037, M02072029, M03008008, M03011038, M03019022, M03037014, M03038013, M03046016, M03048004, M03058034, M03059012, M03068022, M03081115, M03082018, M03089017, M03098008, M03106027, M03115026, M03119010, M03120025, M03127021, M03131009, M03131030, M03136005, M03144022, M03173009, M03176022, M03176038, M03180005, M03183009, M03185050, M03188016, M03188021, M03188026, M03188027, M03188029, M03188060, M03188063, M03188064, M03188068, M03188069, M03188073, M03188075, M03188080, M03188083, M03188086, M03189005, M03189007, M03192026, M03194002, M03218015, M03225025, M03240009, M03240014, M03240016, M03240017, M03253014, M03262012, M03266063, M03281056, M03281088, M03283015, M03285003, M03294025.

37) *R5.034.019a kaccin na vigatasneho vivāsān mayi rāghavaḥ 5.034.019c kaccin mām
vyasanād asmān mokṣayiṣyati vānaraḥ*

I trust that Rāghava has not stopped loving me because I am so far away. I trust he will rescue me from this nightmare. (208)

38) *M01155045a surakāryam iyaṁ kāle kariṣyati sumadhyamā 01155045c asyā hetoḥ kṣatriyāṇāṁ mahad utpatsyate bhayam*

The fair-waisted maiden shall in time accomplish the purpose of the Gods. and because of her, great danger shall arise for the barons. (318)

39) *M01177022a ete vetsyanti vikrāntās tvadarthaṁ lakṣyam uttamam 01177022c vidhyeta ya imāṁ lakṣyaṁ varayethāḥ śubhe 'dya tam*

These brave men shall shoot at the great target to win you. And you, beautiful princess, will choose the one who hits it. (350)

40) *M03176038a nirutsāhau bhaviṣyete bhraṣṭavīryaparākramau 03176038c madvināśāt paridyūnāv iti me vartate matiḥ*

For those two warriors, unmatched by any warrior in war, the sons of Gods, are intransigent and will not forgive the molestation of Draupadī. (562)

Tretie osoby sa používajú aj v prekliatiach. Tých je pravdepodobne v Rámájane menej, pretože do mojej vzorky sa dostal len jeden taký prípad. Sú to verše R1.023.021, M01079007, M01079011, M01079023, M01093031, M01093039, M01109030, M01166032, M03011034, M03158056.

Sľub alebo vyhrážka sú ďalšími z vyjadrovaných významov, vo vzorke oboch eposov sa vyskytujú zhruba rovnako. Oproti ostatným osobám je však výrazne menej zastúpený. Táto funkcia je aj vo veršoch R1.009.026, R3.036.006, R3.068.022, R4.016.018, R5.033.072, R5.034.033, R6.025.026, R6.075.019, R6.108.011, M01157013, M01189046, M01201020, M01201024, M03013114, M03048032, M03131023, M03159013, M03159014, M03281032, M03298024.

41) *R5.022.031a strīsaḥsrāṇi te sapta vaśe sthāsyanti sundari 5.022.031c rāvaṇaṁ bhaja bhartāraṁ bhartāraṁ sarvarakṣasām*

Seven thousand women will be at your command, lovely one. You must accept Rāvaṇa, lord of all the rākṣasas, as your husband. (178)

42) *M03090021a sa ced yathocitām vṛttim na dadyān manuješvaraḥ 03090021c
asmatpriyahitārthāya pāñcālyo vaḥ pradāsyati*

If the lord of men will not give you your accustomed pensions, the Pāñcāla king will give them to you as a favor to us. (405)

V tretej osobe je taktiež vyjadrovaný zámer alebo rozhodnutie hovoriaceho. Okrem vypísaných veršov sú to aj R2.020.029, R3.041.016, R3.060.040, R6.019.014, R6.072.024, M01057013, M01070045, M01101026, M01182007, M02068036, M03120021, M03178011, M03220005.

43) *R6.072.021a ayaṃ tvāṃ sacivaiḥ sārdham mahātmā rajanīcaraḥ 6.072.021c abhijñas
tasya deśasya pṛṣṭhato 'nugamiṣyati*

And Vibhīṣaṇa, the great night-roaming raksasa, who knows this country intimately, will bring up the rear together with his ministers. (365)

44) *M01187022a sarveṣāṃ draupadī rājan mahiṣī no bhaviṣyati 01187022c evaṃ hi
vyāhṛtaṃ pūrvam mama mātrā viśāṃ pate*

Draupadī shall be the common queen of us all, sire, for this has my mother said, lord of the people. (367)

V tretích osobách sa vyskytuje aj konjunktívne alebo kondicionalne použitie, a to vo veršoch R2.008.023, R2.055.012, R2.080.018, R2.088.015, R2.095.001, R2.103.014, R3.057.011, R3.067.009, R4.053.015, R5.035.061, R6.069.021, M01018008, M01044004, M01057023, M01127015, M02043028, M02060018, M03063015, M03081031, M03083098, M03188068, M03267042, M03275048, M03292020.

45) *R5.002.025a āgatyāpītha harayo bhaviṣyanti nirarthakāḥ 5.002.025c na hi yuddhena vai
laṅkā śakyā jetuṃ surair api*

Even if the monkeys could get here, they would be able to accomplish nothing, for not even the gods themselves could conquer Laṅkā in battle. (116)

46) *M03262024a alam te śaṅkayā bhīru ko rāmam viśahiṣyati 03262024c muhūrtād
drakṣyase rāmam āgataṁ taṁ śucismite*

Stop those fears, timid woman, who will resist Rāma? In a little while you will see Rāma return, sweet-smiling one. (735)

Tretia osoba singuláru je vo vzorke použitá aj na vyjadrenie túžby alebo želania. V jednom prípade je to želanie šťastia na ceste vo verši M01131015, v troch prípadoch je to popis toho, ako by mal vyzeráť vytúžený manžel vo veršoch M03213024 a M03213036, v ktorom sú dva výskyty. V tomto kontexte je použité aj perifrastické futurum, konkrétny verš bol citovaný v príkladoch 111) a 112).

Na jednom mieste v Mahábhárate je v mojej vzorke zaujímavé použitie sigmatického futura na vyjadrenie epistemickej modalita bez futurálneho významu. Keď sa kravy vrátili naspäť bez Kaču, Dévajání sa obáva, že je mŕtvy. To, že by bol budúci čas použitý v takejto funkcii nie je nepredstaviteľné, v slovenčine sa to dá povedať podobne: „Kača bude určite mŕtvy.“

47) *M01071029a vyaktaṁ hato mṛto vāpi kacas tāta bhaviṣyati 01071029c taṁ vinā na ca
jīveyaṁ kacaṁ satyaṁ bravāmi te*

Surely Kaca must have been killed, father, or have died! Without him I cannot live, I tell you the truth!

V príklade 48) je atypické použitie sigmatického futura, zdá sa, že nevyjadruje žiadny budúci zmysel. Rāma tu opisuje krásu prírody okolo jazera Pámpa a žalostí nad stratou Sítý. Ostatné finitné slovesa sú vyčasované v prítomnom čase. Kritická edícia neponúka alternatívny tvar, kde by sigmatické futurum nebolo použité (Bhatt 1965: 6).

48) *R4.001.014a eṣa dātyūhako hṛṣṭo ramye māṁ vananirjhare 4.001.014c praṇadan
manmathāviṣṭaṁ śocayiṣyati lakṣmaṇa*

This water-cock crying joyously by the lovely forest cataract makes me grieve,
Lakṣmana, for I am possessed by love. (55)

4.1.3.1. Zhrnutie

V tretích osobách má funkcia očakávania alebo predikcie v porovnaní s ostatnými už výrazne vyšší počet výskytov ako pri ostatných osobách, konkrétne ju nájdeme v 156 veršoch. Sľub a zámer môžeme identifikovať v 37 veršoch, prekliatie je v desiatich. Skôr modálne použitie je v tridsiatich prípadoch. Z nich tri vyjadrujú túžbu, čo je funkcia, ktorá nebola v ani jednom prípade z vybranej vzorky ostatných osôb. Príklad 48) považujem za atypický a do týchto počtov ho nezaradujem.

4.1.4. Použitie sigmatického futura

Z analyzovanej vzorky sigmatického futura v epickom sanskrte jasne vyplýva, že hlavnou funkciou sigmatického futura je bežné označenie budúceho stavu vecí, jedná sa o všeobecné futurum. Potvrďuje sa teda to, čo je o tejto konštrukcii tvrdené v gramatikách sanskrtu. Vo výsytch vyjadrujúcich zámer je citeľná voluntatívna modalita. Kvôli tomu, že sigmatické futurum diachrónne pochádza z dezideratíva, môžeme tieto prípady označiť za pozostatky staršej funkcie tejto konštrukcie. Toto vysvetlenie je v súlade s tvrdením Bybee a spol. (1991: 26) o tom, že v gramatikalizovaných konštrukciách často nájdeme aj stopy starších vývojových štádií. Z výskumu Evy Tichy (2006) sa ukázalo, že vo védскеj próze bolo ešte toto futurum obmedzené na blízku budúcnosť, avšak dáta z eposov ukazujú, že v ďalšom vývoji jazyka sa toto obmedzenie vytratilo. Sigmatické futurum sa používa ako aj v referenciách k času, ktorý nastane hneď v ďalšej výpovedi, tak aj v prípade oznámení o zámere vyrozprávať nejaký príbeh a na označenie (pravdepodobne) veľmi vzdialenej budúcnosti konca veku, ako je to vo veršoch zo 188. kapitoly Mahábháraty. Je však výskyt prípadov so skôr modálnou funkciou, miesto tej s primárne časovou, potrebné považovať za deviáciu z významu sigmatického futura, čiže jeho alternatívny význam alebo ho môžeme považovať len za implikáciu vychádzajúcu z určitého kontextu, podobne ako jednotlivé funkcie v rámci významu všeobecného futura? Ich prítomnosť môžeme pravdepodobne pripísať tomu, že na túto konštrukciu prešli funkcie konjunktívu.

4.2. Perifrastické futurum

Čo sa týka perifrastického futura, jeho mediálne tvary, ako bolo už spomenuté vyššie, sa v eposoch nevyskytujú. Ďalej v celom korpuse epického sanskrtu nenájdeme ani jedenkrát použitú druhú a tretiu osobu duálu. Neobjavujú sa ani ostatné tvary duálu a plurálu prvej a druhej osoby v takých podobách, v akých sú tradične kodifikované, ale vo vyššie popísanom analytickom tvare s číslom označeným aj na činiteľskom mene. Avšak je treba poznamenať, že aj tieto použitia sú minimálne, medzi oboma eposmi nájdeme len šesť takýchto výskytov, po dvoch z prvej osoby duálu, prvej osoby plurálu a druhej osoby plurálu, jeden z prípadov 1. os. pl. sa raz objaví len s použitím osobného zámena na označenie, o ktorú osobu sa jedná a jeden z prípadov 2. os. pl. dokonca nie je spojený so žiadym explicitným označením osoby. Taktiež je potrebné poznamenať, že päť z týchto šiestich exemplárov je z prvej knihy Mahábháraty, jeden je z tretej. V Rámájane nenájdeme ani tvary tretej osoby plurálu, takže perifrastické futurum je tam obmedzené len na singulár. Z toho, že je táto paradigma takto obmedzená, najmä v Rámájane, vychádza otázka, či vôbec môžeme hovoriť o plne gramatikalizovanej kategórii tak, ako je vyššie popísaná. Pokiaľ ide o slovesné korene používané s perifrastickým futurum, aj v tejto oblasti nájdeme paralely medzi eposmi. V Rámájane je celkový počet 29 výskytov tvorený trinástimi koreňmi, najpoužívanejší koreň je $\sqrt{bhū}$ - s deviatimi výskytmi, druhým najpoužívanejším koreňom je \sqrt{kr} - s piatimi výskytmi. Po dvoch výskytoch majú korene \sqrt{sic} - (oba s predponou *abhi*-), \sqrt{bhuj} -, \sqrt{gam} - a \sqrt{han} - (raz s predponou *ni*-). Jedenkrát nájdeme korene \sqrt{jan} -, \sqrt{ji} -, \sqrt{klp} -, \sqrt{vac} -, $\sqrt{śru}$ -, $\sqrt{sthā}$ - a \sqrt{yuj} -. V Mahábhárate sa perifrastické futurum objaví 159-krát tvorené 24 koreňmi. Aj tu je zďaleka najčastejším koreňom $\sqrt{bhū}$ - so 72 výskytmi, raz s predponou *abhi*-. Na rozdiel od Rámájany je druhým najčastejším koreňom \sqrt{gam} -, ktorý je použitý 22-krát (z toho trikrát s predponou *ā*- a po jednom s predponami *abhi*-, *adhi*- a *prati*-), koreň \sqrt{kr} - je až na treťom mieste s 18 použitiami, nasleduje \sqrt{han} - s desiatimi výskytmi, $\sqrt{dā}$ - so siedmimi, \sqrt{ji} - a $\sqrt{nī}$ - so štyrmi (\sqrt{ji} - raz s predponou *vi*-), \sqrt{pat} - sa objaví trikrát, jedenkrát s predponou *ni*-, dvakrát nájdeme korene \sqrt{bhuj} - (raz s *upa*-), $\sqrt{dīv}$ - a $\sqrt{dhṛ}$ -. Po jednom sa vyskytnú korene $\sqrt{hṛ}$ -, \sqrt{i} -, $\sqrt{ṛ}$ -, \sqrt{car} -, $\sqrt{dṛś}$ -, \sqrt{jan} -, \sqrt{muc} -, $\sqrt{naś}$ -, $\sqrt{pā}$ - (*pālayati*), \sqrt{tap} -, $\sqrt{pā}$ - (*pibati*), $\sqrt{śak}$ - a \sqrt{vac} -. Vysoké použitie koreňa $\sqrt{bhū}$ - je pochopiteľné, nielen preto, lebo plní funkciu slovesa *byť* v budúcom

čase, ale aj preto, že podľa Tichy (1992: 335) predstavuje jasný prípad perifrastického futura a použitie tohto koreňa vo funkcií činného mena je veľmi zriedkavé. Gonda (1956: 172) naopak hovorí, že *bhavitā* je možné chápať aj ako činné meno s významom „čo by sa malo stať alebo byť, istá budúcnosť.“ Z týchto dvoch názorov vychádza, že je to práve pri jeho použitíach v tretej osobe singuláru, kde je najmenej jasný rozdiel medzi perifrastickým futurom a obyčajným činným menom. Výskyty perifrastického futura v skúmaných častiach eposov budú následne prebrané podľa ich osoby.

4.2.1. Prvé osoby

V oboch eposoch je prvá osoba singuláru v počte výskytov na druhom mieste, v Rámájane ju nájdeme 8-krát, v jednom prípade bez kopuly *asmi*, a v Mahábhárate 38-krát, z toho päťkrát bez *asmi*. Ako už bolo vyššie povedané, v Mahábhárate nájdeme aj po dvoch výskytoch prvej osoby duálu a plurálu. Použitie prvej osoby singuláru perifrastického futura zodpovedá Gondovej teórii, že tento tvar nájde svoje použitie v emotívnej alebo emfatickej reči. Skoro všetky prípady z Rámájany sú v emotívnom kontexte. Len v jednom prípade, R2.002.010, by bolo problematické nazvať prehovor emočne nabitým, avšak pri tom môžeme na druhej strane hovoriť o emfatickej reči. Aj v Mahábhárate môžeme väčšinu prípadov označiť za emotívne alebo emfatické. Až v troch prípadoch prvej osoby taktiež nastal prípad, kedy nie je objekt konania v očakávanom akuzatíve, ale v genitíve, všetky sú z Mahábháraty: M01155011 (príklad 53 nižšie), M02053015 (príklad 62) a M03080024, vo všetkých prípadoch ide o koreň $\sqrt{dā-}$, čo znamená, že môže ísť o syntaktickú štruktúru tohto slovesa a nie o nepravideľné užitie perifrastického futura. Zo všetkých výskytov je vo väčšine prípadov vyajdrovaný sľub alebo vyhrážka. V Rámájane nájdeme sľuby len v spojení s koreňom $\sqrt{kr-}$:

49) R1.017.038a *kāryasya na vimarśam ca gantum arhasi kauśika* 1.017.038c *kartā cāham aśeṣeṇa daivataṃ hi bhavān mama*

You should not hesitate about what you wish done, Kauśika. I will carry it out fully, for you are as a god to me. (171)

50) *R4.007.004a rāvaṇaṃ sagaṇaṃ hatvā paritoṣyātmapauruṣam 4.007.004c tathāsmi kartā nacirād yathā prīto bhaviṣyasi*

Satisfying you by killing Rāvaṇa and his followers, I shall soon exert my strength so that you will be pleased. (66)

51) *R5.062.015a sarve yathā māṃ vakṣyanti sametya hariyūthapāḥ 5.062.015c tathāsmi kartā kartavye bhavadbhiḥ paravān aham*

As to what has to be done, I shall do just as you - acting as a group - instruct me, lords of the monkey troops. I am completely at your disposal. (287)

V Mahābhārate nájdeme pri vyjadrovaní sľubov väčšiu diverzitu koreňov. Okrem vypísaných výskytov ešte podobnú funkciu nájdeme vo veršoch M01032020, M01049003, M01126038, M02030024, M02052015, M02068022, M03080024, M03144027, M03185009.

52) *M01088005a tāmś tvarṇ lokān pratipadyasva rājan; mayā dattān yadi neṣṭaḥ krayas te 01088005c aham na tān vai pratigantā narendra; sarve lokās tava te vai bhavantu*

Accept these worlds as your own, O king, as my gift, if you decline to buy them. I surely shall never go near them, ruler, let all these worlds henceforth be yours. (206)

53) *M01155011a yena me karmaṇā brahman putraḥ syād droṇamṛtyave 01155011c upayāja kṛte tasmin gavāṃ dātāsmi te 'rbudam*

Brahmin. is there a ritual by which I could beget a son for the destruction of Droṇa? If there is. I shall give you a myriad cows for its performance. (316)²⁴

54) *M03298011a varam vṛṇīṣva rājendra dātā hy asmi tavānagha 03298011c ye hi me puruṣā bhaktā na teṣāṃ asti durgatiḥ*

Choose a boon, Indra of kings, for I shall grant it to you, blameless man. No mishap befalls those men who are devoted to me! (804)²⁵

Avšak ešte častejšie ako na vyjadrovanie sľubu je použitie perifrastického futura na vyhrážky.

V tomto prípade je najčastejšie používaný koreň $\sqrt{han-}$, čo je pri vyhrážkach pochopiteľné. Sľuby

²⁴ Dva rukopisy majú *dāsyāmi* (Sukthankar 1933: 656).

²⁵ Jeden rukopis má *dadāmi* (Sukthankar 1942: 1034).

a vyhrážky môžeme chápať ako veľmi podobné funkcie, hovoriaci sa nimi zaväzuje, že niečo vykoná, rozdiel je v tom, že pri sľube je perlokučný efekt pozitívny, kým pri vyhrážke je negatívny. V Rámájane sú jasné vyhrážky v týchto prípadoch:

55) *R6.031.056a arākṣasam imaṃ lokam kartāsmi niśitaiḥ śaraiḥ 6.031.056c na cec charaṇam abhyeṣi mām upādāya maithilīm*

Unless you hand Maithilī over to me and come to me for refuge, I shall rid the earth of rākṣasas with my keen arrows. (201)

56) *R6.031.068a hantāsmi tvāṃ sahāmātyaṃ saputrajñātibāndhavam 6.031.068c nirudvignās trayo lokā bhaviṣyanti hate tvayi*

I am going to kill you along with your counselors, sons, friends, and all your kinsmen. Once you have been slain, the three worlds will be free of your menace. (202)

Môžeme si všimnúť, že oba prípady vyhrážky druhej osobe sú v Rámájane v jednej sarge, nie príliš vzdialené od seba. V príklade 55) hovorí Ráma Angadovi, čo má povedať Rávanovi, v príklade 56) už hovorí Angada k Rávanovi. Obsah z príkladu 56) podáva Angada vo verši R6.031.070, jeho slová však nekopírujú Rámome a vyhrážka je tu podaná v lokatíve absolútnom. Treba však poznamenať, že v tejto časti je na rovnakú funkciu používané aj sigmatické futurum, napríklad vo verši R6.031.069. V prerozprávání Rámájany v Mahábhárate sú obe tieto vyhrážky zopakované v trochu pozmenenej podobe, v tejto verzii sa nachádza len časť, kde už Angada podáva správu Rávanovi. Toto sú jediné dve vyhrážky z Rámovej správy, ktoré si autor tejto časti Mahábháraty ponechal:

57) *M03268015a hantāsmi tvāṃ sahāmātyaṃ yudhyasva puruṣo bhava 03268015c paśya me dhanuṣo vīryaṃ mānuṣasya niśācara*

I shall kill you with your ministers. Be a man and give battle! Behold the power of this bow of mine, a human Stalker of the night. (748)

58) *M03268016a mucyatām jānakī sītā na me mokṣyasi karhi cit 03268016c arākṣasam imaṃ lokam kartāsmi niśitaiḥ śaraiḥ*

Set Sītā Jānakī free! If you fail to do so, I shall rid the world of Rākṣasas with sharp arrows. (748)

Sériu ôsmých použití perifrastického futura na vyhrážku nájde v druhej knihe Mahábháraty, kde sú ich autormi Pánduovci, ponížení Kuruovcami. V tejto časti sa tiež striedajú perifrastické a sigmatické futurá na vyjadrenie toho istého významu. Okrem tu vypísaných prípadov sú to aj verše M02068028, M02068032, M02068033, M02068034, M020680041, M02068045.

59) *M02068026a ahaṁ duryodhanam hantā karṇam hantā dhanamjayaḥ 02068026c śakunim cākṣakitavam sahadevo haniṣyati*

I shall kill Duryodhana, Arjuna shall kill Karṇa, and Sahadeva shall kill Śakuni, crook with the dice. (161)²⁶

60) *M02068029a vākyasūrasya caivāsya paruṣasya durātmanaḥ 02068029c duḥśāsanasya rudhiram pātāsmi mṛgarāḍ iva*

and of this hero with words, this harsh and evil Duḥśāsana, I shall drink the blood like a lion! (161)²⁷

Perifrastické futurum sa používa aj na vyjadrenie rozhodnutia alebo zámeru, vo všetkých prípadoch s je vyjadrenie emfatické. Okrem vypísaných sú to ešte verše R6.081.005, M03015009, M03030050 a M03165017

61) *R2.002.010a taṁ candram iva puṣyeṇa yuktaṁ dharmabhṛtām varam 2.002.010c yauvarājyena yuktāsmi prītaḥ puruṣapuṁgavam*

It is my pleasure to invest Rama, champion of righteousness and bull among men, with the office of prince regent, a union as propitious as the moon's with the constellation Pushya. (41)

62) *M02053015a ahaṁ dātāsmi ratnānām dhanānām ca viśām pate 02053015c madarthe devitā cāyam śakunir mātulo mama*

²⁶ V druhej a štvrtej pade tohto verša vidíme aj použitie *hantā* a *haniṣyati* v rovnakom význame.

²⁷ Štyri rukopisy majú *pāsyāmi* (Sukthankar 1944: 339).

I shall stake my gems and my treasures, lord of the people! And this Śakuni, my maternal uncle, shall play for me! (128)²⁸

63) *M03090017a tad yadā manyase brahman gamanaṁ tīrthadarśane 03090017c tadaiva gantāsmi dṛḍham eṣa me niścayaḥ paraḥ*

Whenever you intend to go and visit the sacred fords, then I shall certainly set out, this is my total resolve! (405)

Posledné dve použitia prvej osoby singuláru perifrastického futura sú od predošlých už viac odlišné. V prvom prípade je výpoveď bežným tvrdením o budúcnosti. Na rozdiel od ostatných prípadov, perifrastické futurum v tomto použití nepôsobí emotívne, skôr využíva významové charakteristiky mennej vety, ktoré boli popísané vyššie, čiže vyjadruje všeobecnú pravdu bez predpokladania, niečo, čo by sa malo určite stať. V Rámájane takéto použitie nenájdeme, a aj v Mahábhárate k nemu môžeme priradiť najmenej výskytov.

64) *M01084005a abhūd dhanam me vipulam mahad vai; viceṣtamāno nādhigantā tad asmi 01084005c evam pradhāryātmahite nivīṣṭo; yo vartate sa vijānāti jīvan*

The wealth I had was surely abundant; Much as I strive, I shall not retrieve it. He who holds out thus for his own profit and lives that way becomes wise while living. (199)

65) *M02030021a sa dīkṣāpaya govinda tvam ātmānam mahābhujā 02030021c tvayīṣṭavati dāśārha vipāpmā bhavitā hy aham*

Undergo, strong-armed Govinda, your inauguration: for when you have solemnized the rite, I shall become guiltless, Daśārha. (87)

66) *M03038043a yadā drakṣyasi bhūteṣam tryakṣam sūladharam śivam 03038043c tadā dātāsmi te tāta divyāny astrāṇi sarvaśaḥ*

When you have seen the Lord of Beings, three-eyed, trident-bearing Śiva, then I shall give you all the weapons of the Gods, son. (297-298)

²⁸ Tri rukopisy majú *dāsyāmi* (Sukthankar 1944: 265).

Pri popisovaní teórií o vzniku perifrastického futura bola spomenutá teória z Tichy (1992) o tom, že vzniklo, aby zaplnilo funkciu prospektívneho konjunktívu. V eposoch nájdeme niekoľko príkladov, ktorých význam sa blíži konjunktívnemu.

67) *M01088017a ahaṁ manye pūrvam eko 'smi gantā; sakhā cendraḥ sarvathā me mahātmā*
01088017c kasmād evaṁ śibir auśīnaro 'yam; eko 'tyagāt sarvavegena vāhān

I thought I would be the first to go; Great-spirited Indra was always my friend. Why is it Śibi Auśīnara with such speed alone outpaces our horses? (209)

68) *M01189020a sa tad vivṛtya śikharaṁ mahāgires; tulyadyutīmś caturo 'nyān dadarśa*
01189020c sa tān abhipreṣya babhūva duḥkhitaḥ; kaccin nāhaṁ bhavitā vai yatheme

Away he rolled the top of the mountain and saw four others who matched his splendor; And seeing this he was much upset: "Shall I perchance become like them?" (372)

69) *M01221005a aśaktimattvāc ca sutā na śaktāḥ sarāṇe mama 01221005c ādāya ca na*
śaktāsmi putrān saritum anyataḥ

My sons are powerless and cannot escape, nor can I escape elsewhere if I take my sons. (425)²⁹

70) *M03135040a kriyatām yad bhavec chakyaṁ mayā suragaṇeśvara 03135040c varāmś ca*
me prayacchānyān yair anyān bhavitāsmi ati

then vouchsafe to me what is possible for me leader of the hosts of the Gods: grant me boons by which I shall prevail over others. (486)

Zaujímavé použitie futura nájdeme vo verši M03020011, kde je pri vyjadrení cieľu cesty použité sloveso pohybu s futurom. V mojej vzorke je toto jediný prípad použitia perifrastického futura v tomto význame. Mohli by sme usúdiť, že je to špeciálne použitie činného mena, ale toto použitie nájdeme viackrát aj so sigmatickým futurom. Vyzerá to tak, že sa jedná o ustálené použitie budúceho času, v konečnom dôsledku je však vyjadrený význam zámeru. Jeden rukopis tento tvar nahrádza prítomným tvarom *abhiḡacchāmi* (Sukthankar 1942: 351)

²⁹ Šesť rukopisov má *śaknami* miesto *śaktāsmi* (Sukthankar 1933: 863).

71) *M03102011a mārgam icchāmy aham dattam bhavatā parvatottama 03102011c dakṣiṇām abhigantāsmi diśam kāryeṇa kena cit*

Best of mountains, I demand you give me passage. I am going to the south on some business. (422)

4.2.1.1. Prvé osoby duálu a plurálu

V troch zo štyroch výskytov duálu a plurálu je výpoveďou vyjadrený sľub.

72) *M01215019a pauraṣeṇa tu yat kāryam tat kartārau sva pāvaka 01215019c karaṇāni samarthāni bhagavan dātum arhasi*

What prowess can do, that we shall do, Fire, but pray give us the tools for it, lord. (417)

73) *M03194020a āvām varaya deva tvam varadau svaḥ surottama 03194020c dātārau svo varam tubhyaṁ tad bravīhy avicārayan*

Ask us for a boon, God, we are your benefactors, best of celestials; we shall surely give you a boon, ask without hesitation! (611)

74) *M01053021a taiś cāpy ukto bhāgineyaḥ prasannair; etat satyam kāmam evam carantaḥ 01053021c prītyā yuktā īpsitam sarvaśas te; kartāraḥ sma pravaṇā bhāgineya*

And serene they spoke to their sister's son: „Then this shall be true, we shall do the wish you have wished, for we all are wholly pleased we shall do it willingly, sister's son!“

(123)

V príkladoch 72) a 74) si môžeme všimnúť, že kopula *√as-* je tu vyčasovaná so sekundárnymi koncovkami, v kritickej edícii nie sú spomenuté iné čítania s primárnymi koncovkami. Použitie sekundárnych koncoviek tam, kde by mali byť použité primárne je jednou z charakteristík epického sanskrtu (Oberlies 2003: 170). Oberlies však tvrdí, že sa v týchto prípadoch jedná o budúci imperatív, čo pri význame vyššie citovaných veršov nemôže byť vylúčené. Naviac použitie v príklade 73) mi príde problematické, kvôli použitiu rovnakej formy s jasným menným tvarom v predošlej pade – *varadau svaḥ*. Preto si myslím, že v tomto prípade by bola intepretácia

dātārau ako činného mena prípustná, ale vyžadovala by si predpoklad, že je použité s objektom v akuzatívne, čo bolo aj vo védskom jazyku zriedkavé pri sufixe *-tṛ́* (to, že sa tu jedná o tento sufix môžeme predpokladať kvôli tomu, že už v jazyku védskej prózy nebol sufix *-tṛ́* produktívny, pozri vyššie, 2.2). To znamená, že obe interpretácie sú problematické.

V štvrtom prípade je tvar použitý vo funkcií všeobecného tvrdenia. Jasné implikácie nemusia byť z tohto jedného verša jasné, Aštaka, Vasumanas a Šibi tu ponúkli Jajátimu svoje miesto v nebi, ale on ich všetkých odmietol. Ale keďže ich miesta v nebi už boli ponúknuté, Aštaka konštatuje, že pôjdu do pekla, lebo neba sa vzdali.

75) *M01088010a na ced ekaikaśo rājamñ lokān naḥ pratinandasi 01088010c sarve pradāya bhavate gantāro narakaṁ vayam*

You have not welcomed the worlds of anyone of us. king. But we have made our gift to you and shall now go to hell. (208)

4.2.1.2. Zhrnutie

Narozdiel od sigmatického futura je v perifrastickom future najčastejšie vyjadrovaný sľub a vyhrážka, spolu v 36 prípadoch. Avšak ako bolo povedané vyššie, toto použitie môžeme spolu so zámerom zaradiť do jednej preparatívnej funkcie, ktorá má spolu počet 44. V troch prípadoch sa objaví tvrdenie alebo konštatovanie o budúcnosti. Takže vo význame všeobecného futura je prvá osoba perifrastického futura použitá 47-krát. Tieto použitia však nie sú úplne neutrálne, vo všetkých nájdeme emfatickú konotáciu, takže perifrastické futurum mohlo byť použité na zdôraznenie obsahu výpovede alebo na ukázanie jej emotívneho kontextu. V šiestich prípadoch je toto zdôraznenie posilnené časticou *hi* alebo *vai*. Použitie v Rámájane je obmedzenejšie a perifrastické futurum tam s prvou osobou nájdeme len v preparatívnej funkcií. Primárne modálnu funkciu nájdeme v štyroch prípadoch, aj tie sa nachádzajú len v Mahábhárate.

4.2.2. Druhé osoby

V eposoch je perifrastické futurum druhej osoby singuláru použité 30-krát, z toho len dvakrát v Rámájane. Oba prípady sú v jej druhej knihe. K tomu ešte v Mahábhárate dvakrát nájdeme druhú osobu plurálu v analytickej forme, raz, vo verši M01189026, bez kopuly alebo osobného zámena. Najpoužívanejším koreňom tu je $\sqrt{gam-}$, o jeden výskyt je početnejší ako $\sqrt{bhū-}$.

Aj v prípade druhej osoby je najčastejším významom sľub. Okrem bežného sľubu ako v príklade 76) sem zahrňam aj prípady, kedy boh popisuje konkrétnu realizáciu priania (príklad 78), ako aj prípady, kedy boh zmierňuje prekliatie (príklad 77). Okrem týchto príkladov sú to verše R2.084.021, M01189026, M03206005, M03206010 a M03246029.

76) *M03056005a akṣadyūte nalam̐ jetā bhavān hi sahito mayā 03056005c niṣadhān
pratipadyasva jītvā rājan nalam̐ nṛpam*

With my help you will surely defeat Nala at the dicing game. Defeat King Nala, prince, and win the Niṣadha country. (330)

77) *M03206004a sūdrayonau vartamāno dharmajño bhavitā hy asi 03206004c mātāpitroś ca
śuśrūṣāṁ kariṣyasi na saṁśayaḥ*

Although born from a serf womb, you shall be a sage of the Law and undoubtedly pay obedience to your father and mother. (636)³⁰

78) *M03259024a vairūpyaṁ ca na te dehe kāmarūpadharas tathā 03259024c bhaviṣyasi raṇe
'rīṇām vijetāsi na saṁśayaḥ*

Your body shall know no ugliness. You shall be able to assume any form you desire, and be victorious in battle, no doubt of that. (729)

Aj v druhej osobe nájdeme vyhrážky, ale v podstatne menšom množstve ako v prvej osobe.

V príkladoch 79) a 80) sú dva výskyt za sebou.

79) *M03005011a uktaṁ pūrvaṁ jātamātre sute te; mayā yat te hitam āsīt tadānīm 03005011c
putraṁ tyajemam ahitaṁ kulasyety; etad rājan na ca tat tvaṁ cakārtha 03005011e
idānīm te hitam uktaṁ na cet tvaṁ; kartāsi rājan paritaptāsi paścāt*

³⁰ Štyri rukopisy majú bhaviṣyasi (Sukthankar 1942: 738).

I said, long ago, your son barely born, what at that time would have been to your profit:
"Abandon your son, the scourge of his line!" And yet, my king, you failed in the deed. If
this time, king, you again fail to follow the same advice, you shall later repent! (230)

80) *M03154036a yaṁ cāsi prasthito deśaṁ manaḥ pūrvam gataṁ ca te 03154036c na taṁ
gantāsi gantāsi mārgaṁ bakahiḍimbayoḥ*

That place for which you have started, and which you had already reached in your mind,
you shall not reach, you shall go the road of Baka and Hidimba! (516)

81) *M03297011a ahaṁ bakaḥ śaivalamatsyabhakṣo; mayā nūtāḥ pretavaśaṁ tavānujāḥ
03297011c tvaṁ pañcamo bhavitā rājaputra; na cet praśnān pṛcchato vyākaroṣi*

A crane that lives on duckweed and fishes, I have brought your brothers in the power of
death. You, son of a king, shall be the fifth if you do not reply to the questions I ask!
(799)

Špeciálnym použitím perifrastického futura, ktorý nájdeme pri druhej osobe je prekliatie. Dá sa
povedať, že prekliatia sú podobné s vyslovovaním očakávania alebo predpovede budúcnosti,
hovoriaci v nich predpokladá a verí, že prekliatie je platné. Sú to taktiež verše M01109029
a M03132009.

82) *M01083003a yadāvamaṁsthāḥ sadṛśaḥ śreyasaś ca; pāpīyasaś cāviditaprabhāvaḥ
01083003c tasmāl lokā antavantas tavame; kṣīṇe puṇye patitāsy adya rājan*

As you disdain your equals and betters, and inferiors. knowing not their prowess.

Therefore these worlds shall for you be ending your merit gone. you shall fall today. king!
(198)

Druhá osoba sa tak ako prvá používa na vyjadrenie očividnej alebo všeobecne platnej pravdy.
V príklade 85) je použitá druhá osoba plurálu. Okrem vypísaných veršov sú to ešte M03083099
a M03164021.

83) *M01220013a ta ime prasavasyārthe tava lokāḥ samāvṛtāḥ 01220013c prajāyasva tato
lokān upabhoktāsi śāśvatān*

these worlds are closed to you because of this matter of offspring. Beget. and you shall enjoy the worlds of eternity. (424)³¹

84) *M03091002a rājams tīrthāni gantāsi puṇyāni bhrātr̥bhiḥ saha 03091002c devar̥ṣiṇā ca sahito lomaśena mahātmanā*

Sire, you are setting out for the sacred fords with your brothers and the great-spirited divine seer Lomaśa. (406)

85) *M01041008a chetsyate 'lpāvaśiṣṭatvād etad apy acirād iva 01041008c tataḥ stha patitāro 'tra garte asminn adhomukhāḥ*

So little is left of it that it too will soon snap. Then you will surely fall headlong down into the cave. (104)

Okrem vyjadrenia určitých udalostí tu nájdeme aj vyjadrenie silného presvedčenia hovoriaceho. Ďalšími príkladmi sú M03049028, M03165021 a M03180021.

86) *M01110026a anye 'pi hy āśramāḥ santi ye śakyā bharatar̥ṣabha 01110026c āvābhyām dharmapatnībhyām saha taptvā tapo mahat 01110026e tvam eva bhavitā sārthaḥ svargasyāpi na saṁśayaḥ*

There are other stages of life that you can undertake together with us, your wives by the Law, O bull of the Bharatas, and still mortify your flesh. And you surely and without fail shall find heaven too. (249)

87) *M03180037a asaṁśayaṁ keśava pāṇḍavānām; bhavān gatis tvaccharaṇā hi pārthāḥ 03180037c kālodaye tac ca tataś ca bhūyaḥ; kartā bhavān karma na saṁśayo 'sti*

There is no doubt, that you, Keśava, are our recourse, for the Pārthas take refuge with you. When the time has come, you shall again accomplish your feat, no doubt of that. (573-574)

³¹ Štyri rukopisy majú *upabhoksyasi* (Sukthankar 1933: 860).

V druhej osobe sa nachádza význam, ktorý v prvej osobe nenájdem, a to direktívum vyjadrujúce žiadosti hovoriaceho, aby adresát nejako konal. Prvý prípad (88) vyjadruje túžbu, zároveň to je jeden z dvoch výskytov druhej osoby v Rámájane, druhe dva, 89) a 90), majú hortatívny význam.

88) *R2.058.031a tiṣṭha mā mā gamaḥ putra yamasya sadanaṃ prati 2.058.031c śvo mayā saha gantāsi jananyā ca samedhitāḥ*

Stay! Don't, oh don't go, my son, to the abode of Yama. You may go tomorrow, with your mother and me to lend you strength. (339)

89) *M03134039a atra kaunteya sahito bhrāṭṛbhis tvam; sukhoṣitaḥ saha vipraiḥ pratītaḥ 03134039c puṇyāny anyāni śucikarmaikabhaktir; mayā sārddham caritāsy ājamīdha*

So along with your brothers, O son of Kunti, dwell confidently, happily, here with the brahmins; then with me you'll continue, pure of deeds and devoted, to other fords, King Ajamidha! (482)³²

90) *M03218018a tatra tvam mām raṇe tāta yathāśraddham vijesyasi 03218018c tasmād indro bhavān adya bhavitā mā vicāraya*

Then you will defeat me in battle, believe me, my son, therefore you must now become Indra, do not hesitate! (655)

Dvakrát je v tejto osobe perifrastické futrum použité kondicionálne. Prvý prípad je už citovaný v príklade 79), kde je použité sloveso *kartāsi*. V tom prípade je na vyjadrenie toho, čo nastane po splnení podmienky použité perifrastické futurum, v druhom prípade je však použité sigmatické.

91) *M03070018a kāmam ca te kariṣyāmi yan mām vakṣyasi bāhuka 03070018c vidarbhān yadi yātvādya sūryam darśayitāsi me*

I shall do what you want, if only you tell me, Bahuka, and if you drive at once to Vidarbha and show me the sun rise there! (353)

4.2.2.1. Zhrnutie

³² Dva rukopisy majú *saṃcaratu* a tri *carasva* (Sukthankar 1942: 443).

V druhej osobe sa už rozdiel medzi preparatívnymi funkciami, sľubom a vyhrážkou, a vyjadrením očakávania vyrovná, prvé má dvanásť výskytov, druhé desať, k tomu je ešte päťkrát perifrastické futurum použité na prekliatie. Pri druhých osobách sú taktiež použitia emfatické, táto interpretácia je v dvoch prípadoch posilnená časticou *hi* a v troch prípadoch pomocou *na samśayah* „niet pochyb.“ Modálne funkcie nájdeme v piatich prípadoch.

4.2.3. Tretie osoby

V tretích osobách je zďaleka najčastejšie používaným koreňom $\sqrt{bhū-}$. V Tretia osoba sa od ostatných dvoch odlišuje aj v najčastejšom vyjadrovanom význame, v porovnaní s vyjadrením sľubu tvorí opak prvej osoby. Vysoký výskyt perifrastického futura s významom všeobecnej alebo jasnej pravdy, predikcie alebo presvedčenia je pri tretej osobe očakávateľný. Tieto použitia sú však spojené s tým, že perifrastické futurum tu nie je až tak často použité v emočnom kontexte. V jednom prípade je hovoriacim predpovede hlas bez tela, ktorý sa začne sám od seba ozývať (príklad 94). Najviac sa objavujúci význam je to v skúmaných častiach oboch eposov. Okrem tu citovaných sú to aj verše M01003100, M01011010, M01027031, M01034002, M01034011, M01041027, M01057016, M01067028, M01107027, M01100026, M01114035, M01130016, M01143006, M01175005, M01175006, M01189008, M01189024, M01189025, M01221012, M01222002, M01224010, M02017017, M02055002, M02062017, M03002040, M03005009, M03005012, M03037026, M03042021, M03048040, M03051020, M03053009, M03061087, M03063020, M03127021, M03136002, M03176021, M03184005, M03188019, M03188025, M03188047, M03188056, M03206003, M03284014.

92) *M01034010a ye dandaśūkāḥ kṣudrāś ca pāpacārā viṣolbaṇāḥ 01034010c teṣāṃ vināśo bhavitā na tu ye dharmacāriṇaḥ*

It is the eagerly biting Snakes, the mean and evil and virulent ones, that are doomed to die, not the law-abiding Snakes. (95)

93) *M01091016a pratīpasya suto rājā śamtanur nāma dhārmikaḥ 01091016c bhavitā mānuṣe loke sa naḥ kartā bhaviṣyati*

A law-minded king, Śaṃtanu by name, will be born in the world of mortals as the son of Pratīpa. He shall be our begetter. (217)

94) *M01114007a bhavitā prathito rājā triṣu lokeṣu viśrutaḥ 01114007c yaśasā tejasā caiva vṛttena ca samanvitaḥ*

He shall of a certainty be the greatest of the upholders of the Law, Pāṇḍu's firstborn son, who shall be named Yudhiṣṭhira. (255)

95) *M03048041a manye tathā tad bhaviteti sūta; yathā kṣattā prāha vacaḥ purā mām 03048041c asaṃśayaṃ bhavitā yuddham etad; gate kāle pāṇḍavānām yathoktam*

I think that so it shall be, O bard, as the Steward foretold me long ago. There shall undoubtedly be a war, when the time the Pāṇḍavas pledged runs out. (316-317)

96) *M03188055a svabhāvāt krūrakarmāṇaś cānyonyam abhiśaṅkinaḥ 03188055c bhavitāro janāḥ sarve saṃprāpte yugasaṅkṣaye*

All people will be naturally cruel in their deeds and suspicious of one another, when the end of the Eon comes. (595)

97) *R4.027.046a yathoktam etat tava sarvam īpsitaṃ; narendra kartā nacirād dharīśvaraḥ 4.027.046c śaratpratīkṣaḥ kṣamatām imaṃ bhavāñ; jalaprapātaṃ ripunigrahe dhṛtaḥ*

Lord of men, before long the king of monkeys will do all that you desire, just as you have said. You must endure the falling rain, waiting for autumn, intent upon the destruction of your enemy. (115)

Okrem jedného už citovaného výskytu tohto významu v Rámájane sa ostatné nachádzajú v druhej knihe a všetky sú spojené s Rámovým vymenovaním za nasledujúceho kráľa. Táto séria výskytov začína veršom už spomenutým v príklade 61), kedy Rámove vymenovanie oznámi Daśaratha.

Prvým použitím s treťou osobou je príklad 98), ktorý je zaujímavý v tom, že samotné *abhi+√śic-* tu je v optatíve a nie v perifrastickom future, aj keď je to považované za niečo, čo sa určite stane, súdiac podľa perifrastického futura v ostatných prípadoch. Príklad 99) ohraničuje tieto prípady z druhej strany a od ostatných sa odlišuje tým, že už sa nehovorí o Rámovom vymenovaní, ale o

Bhāratovom, ktoré by určite nastalo. Medzitým sú verše R2.004.035, R2.005.009, R2.006.022, R2.007.022, R2.008.013 a R2.014.025.

98) *R2.004.002a śva eva puṣyo bhavitā śvo 'bhiṣecyeta me sutaḥ 2.004.002c rāmo rājīvatāmrākṣo yauvarājya iti prabhuḥ*

Tomorrow is Pushya, so tomorrow my son Rama, his eyes as coppery as lotuses, shall be consecrated as prince regent. (51)

99) *R2.019.010a mama pravṛājanād adya kṛtakṛtyā nṛpātmajā 2.019.010c sutam bharatam avyagram abhiṣecayitā tataḥ*

By my immediate banishment the princess will achieve her goal, and be able to consecrate her son Bhārata without any hindrance. (141)

V dvoch prípadoch v Mahābhārate je s treťou osobou perifrastického futura vyjadrené prekliatie, ktoré označuje niečo, o čom hovoriaci verí, že sa uskutoční. Oba prípady nasledujú blízko sa sebou.

100) *M01037014a saptarātrādito netā yamasya sadanaṁ prati 01037014c dvijānām avamantāraṁ kurūṇām ayaśaskaram*

... shall hurl into the kingdom of Yama within seven nights from now, at the rompting of my word - that despiser of the brahmins and disgrace of his line of Kurus! (98)

101) *M01037019a saptame 'hani taṁ pāpaṁ takṣakaḥ pannagottamaḥ 01037019c vaivasvatasya bhavanaṁ netā paramadāruṇam*

On the seventh day the greatest of Snakes Takṣaka will hurl the evil man into Yama's ghastly domain. (99)

Rovnako ako v ostatných osobách, aj v tretej nájdeme perifrastické futurum vo význame sľubu hovoriaceho, započítavajúc prípady kedy boh splňuje želanie. Sú to ešte verše M01023012, M01038002, M01091020, M01123078, M01155032, M01189046, M03011036, M03042038, M03176019, M03192025, M03213035, M03281058, M03294032, R2.027.010.

102) *M01123006a prayatiṣye tathā kartuṁ yathā nānyo dhanurdharaḥ 01123006c tvatsamo bhavitā loke satyam etad bravīmi te*

I shall do anything to see that no archer on earth shall ever be your equal, I promise you!
(270)

103) *M03063017a na te bhayaṁ naravyāghra daṁṣṭribhyaḥ śatruto 'pi vā 03063017c brahmavidbhyaś ca bhavitā matprasādān narādhipa*

You will have nothing to fear from tusked predators or enemies and the knowers of spells, tigerlike king. (344)

104) *M03281027a dadāni te sarvam anindite varaṁ; yathā tvayoktaṁ bhavitā ca tat tathā 03281027c tavādhvanā glānim ivopalakṣaye; nivarta gacchasva na te śramo bhavet*

I shall give this boon entire to you, just as you have said it, and so shall it be. I see that the journey is tiring you, Now go and return lest you get fatigued. (770)

105) *R1.037.008a ekā janayitā tāta putraṁ vaṁśakaraṁ tava 1.037.008c ṣaṣṭiṁ putrasahasrāṇi aparā janayiṣyati*

My son, one of your wives shall give birth to a son who will carry on your dynasty. The other will bear sixty thousand sons. (98)

Na dvoch miestach v Mahābhārata nájdeme vyhrážku, jeden je v druhej knihe v scéne, kedy sa Pánduoenci vyhrážajú Kuruovcom, ten bol už citovaný v príklade 59). Druhý prípad je v tretej knihe, jeho význam je podobný tým predošlým. V Rámájane je raz perifrastické futurum použité na vyjadrenie agresívneho zámeru Lakšmanu.

106) *M03013118a ahaṁ droṇaṁ haniṣyāmi śikhaṇḍī tu pitāmaham 03013118c duryodhanaṁ bhīmasenaḥ karṇaṁ hantā dhanamjayaḥ*

I shall kill Droṇa, Śikhandin shall kill the grandsire, Bhīmasena shall kill Duryodhana, and Dhanamjaya shall kill Karṇa. (252)

107) *R2.020.028a khadḡganiṣeṣaniṣiṣṭair gahanā duścarā ca me 2.020.028c astyaśvanarahastoruśirobhir bhavitā mahī*

Soon the earth will be impassable, knee-deep in the trunks, flanks and heads of elephants, horses, and men hacked off by the strokes of my sword. (147)

Na troch miestach je vyjadrené rozhodnutie, jeden už bol citovaný v príklade 62).

108) *M01113018a bhāryām tathā vyuccarataḥ kaumārīm brahmacāriṇīm 01113018c pativratām etad eva bhavitā pātakaṁ bhuvi*

Seducing a chaste and constant wife who is avowed to her husband shall also be a sin on earth. (254)

109) *M03242013a śrutvaitad dharmarājasya bhīmo vacanam abravīt 03242013c tadā tu nṛpatir gantā dharmarājo yudhiṣṭhiraḥ*

When Bhima heard the King Dharma say this, he said, „Then indeed Yudhisthira the King Dharma shall go.“ (696)

V troch prípadoch vyjadruje hovoriaci perifrastickým futurom svoju túžbu, v dvoch výskytoch v Mahābhārate sú verše hneď za sebou a popisujú aký by mal byť vytúžený manžel. Raz je použité na vyjadrenie imperatívu, a to vo verši M01222001.

110) *M03213023a devadānavayakṣāṇām kiṁnaroragarakṣasām 03213023c jetā sa dr̥ṣṭo duṣṭānām mahāvīryo mahābalaḥ*

He shall be found the mighty and powerful conqueror of Gods, Dānavas, Yakṣas, Kiṁnaras, Snakes, and Rākṣasas. (648)

111) *M03213024a yas tu sarvāṇi bhūtāni tvayā saha vijeṣyati 03213024c sa hi me bhavitā bhartā brahmaṇyaḥ kīrtivardhanaḥ*

He shall vanquish all beings together with you—such shall my husband be, brahminic and prospering fame. (648)

112) *R1.069.004a tam ahaṁ draṣṭum icchāmi yajñagoptā sa me mataḥ 1.069.004c prītiṁ so 'pi mahātejā imām bhoktā mayā saha*

I wish to see that mighty man, for I regard him as the protector of my sacrifice. He should share this pleasure with me. (255)

Tretia osoba sa používa aj vo význame konjunktívu, okrem citovaných veršov sú to aj M01088020, M01176035, M01183007 a M03034060. Príklady 115) a 116) ukazujú kondicionálne použitie. V jednom verši, M03154021, je použité perifrastické futurum vo funkcii epistemickej modalitý.

113) *M01124007a kṣattar yad gurur ācāryo bravīti kuru tat tathā 01124007c na hīdrśam priyaṁ manye bhavitā dharmavatsala*

Steward, carry out what this teacher and guru commands, for nothing, I think, could be a greater pleasure, law-loving Vidura! (276)

114) *M03252018a gāṇḍīvamuktāṁś ca mahāśaraughān; pataṁgasamghān iva śīghravegān 03252018c saśaṅkhaghoṣaḥ satalatraghoṣo; gāṇḍīvadhanvā muhur udvamaṁś ca 03252018e yadā śarān arpayitā tavorasi; tadā manas te kim ivābhaviṣyat*

When Gandiva's wielder again and again spits forth from his bow mighty masses of arrows that speed through the skies like flocks of birds, with the noise of conches and snapping wrist guards, and fixes his arrows right there on your chest, what thoughts may then well be crossing your mind? (713)

115) *M03005012a yady etad evam anumantā sutas te; saṁprīyamāṇaḥ pāṇḍavair ekarājyam 03005012c tāpo na te vai bhavitā prītiyogāt; tvam cen na grhṇāsi sutam saḥāyaiḥ 03005012e athāparo bhavati hi tam nigrhya; pāṇḍoḥ putram prakuruṣvādhipatyē*

If this son of yours will bind to agree to hold one reign with the Pandavas, you shan't regret your alliance with them – not when you take hold of your son and his helpers. Lest the opposite happens, subdue your son and install Pāṇḍu's son to be sovereign. (230-231)

116) *R2.024.016a svarge 'pi ca vinā vāso bhavitā yadi rāghava 2.024.016c tvayā mama naravyāghra nāhaṁ tam api rocaye*

If I were to be offered a place to live in heaven itself, Rāghava, tiger among men, I would refuse it if you were not there. (169)

4.2.3.1. Zhrnutie

V tretích osobách sa vyjadrenie očakávania alebo predpovede stáva výrazne najpoužívanejšou funkciou s 58 výskytmi. Preparatívna funkcia sa objavuje v 24 prípadoch, v dvoch ďalších prípadoch ešte nájdeme prekliatie. V 24 výskytoch je zdôraznená emfatickosť konštrukcie pomocou častíc *hi* a *vai* alebo pomocou zdôrazňovacích fráz ako *etad bravīmi te* „to ti hovorím.“ Väčšiu modálnosť ako časovosť, čiže prípady kondicionálu túžby a podobne, nájdeme v dvanástich výskytoch.

4.2.4. Použitie perifrastického futura

Z dát perifrastického futura, ktoré som v korpuse našiel, vyplýva, že skôr ako jasné vymäčenie jeho použitia oproti sigmatickému futuru, môžeme vymenovať tendencie, kedy bude použité. Perifrastické futurum vyjadruje tak ako sigmatické budúci stav vecí, je pravdepodobné, že sa použije v prípadoch, kedy si je hovoriaci istý týmto stavom, alebo keď sa jedná o predikciu, nenájdeme prípady kedy by sloveso vyjadrovalo len predpoklad hovoriaceho. Zdá sa, že v Rámájane je to málo použitých perifrastických futur použitie uniformnejšie, v prípadoch prvej a druhej osoby je použitie skutočne emotívne alebo emfatické, v tretej osobe je zas vyjadrené niečo, čo je považované za samozrejmosť a určite nastane. Podiel modálnych výpovedí je tiež podobný ako pri sigmatickom future. Pokiaľ ide o obmedzenie časovej referencie tohto tvaru, ktoré nájdeme už v Pániniho gramatike, ani to nie je vždy dodržované. Napríklad vo veršoch M01083003 a M03218018 (príklady 82 a 90) je použitá príslovka *adya* a sloveso teda referuje k udalostiam toho istého dňa, vo verši M03070018 (príklad 91) je v kontexte myslená blízka budúcnosť, východ slnka. Kategóriu perifrastického futura môžeme považovať gramatikalizovanou konštrukciou, mnohé výskyty nedovoľujú alternatívnu interpretáciu ako obyčajné spojenie činného mena a slovesa *byṛ*. Výskyty v eposoch ale ukazujú, že v epickom sanskrte je perifrastické futurum potrebné považovať skôr za analytickú syntaktickú konštrukciu, nie za syntetickú, ktorá by bola súčasťou morfológického systému slovesa. Ako však už bolo

spomenuté vyššie, toto už predstavil Lowe (2017), ktorý z toho usúdil, že jazyk eposov má iný diachrónny pôvod ako jazyk, ktorý kodifikoval Pánini.

5. Záver

Pri významovej analýze perifrastického a sigmatického futura sa potvrdili tvrdenia v gramatikách sanskrtu o význame sigmatického futura. Ide o konštrukciu, ktorá slúži ako všeobecný budúci čas a v závislosti od kontextu môžu vystúpiť do popredia jej modálne nuansy, ako vyjadrovanie sľubu, zámeru alebo presvedčenia. Ako už bolo povedané v 4.1.4, ukázal sa tiež vývoj oproti staršiemu védskému jazyku, kde bolo sigmatické futurum ešte obmedzené na blízku budúcnosť. Vybraná vzorka z eposov nepreukazuje žiadne časové obmedzenie.

Pri perifrastickom future je možné identifikovať určité významy, v ktorých je používané.

V oblasti jeho sémantiky môžeme pozorovať, že sú ním vyjadrované najmä také budúce udalosti, ktoré hovoriaci považuje za určité alebo isté, prípadne skutočne vie, že nastanú, ako napríklad v prehovoroch bohov a svätcov. Jeho hlavné špecifikum však leží na pragmatickej úrovni, presne ako už tvrdil Gonda (1956), pre perifrastické futurum sú špecifické emotívne a emfatické kontexty. Táto konštrukcia teda slúži na zdôraznenie toho, že určitá udalosť nastane, alebo že hovoriaci skutočne chce, aby nastala. Na posilnenie emfatickosti vyjadrenia sú použité zdôrazňovacie častice a frázy len v približne päťtine prípadov, z toho by sa dalo usúdiť, že autori eposov nepovažovali za potrebné ďalej dávať najavo emfázu. Preto môžeme súhlasiť s Gondovým tvrdením, že perifrastické futurum nie je možné zameniť za sigmatické, keďže významové oblasti týchto dvoch konštrukcií nie sú identické. Za zmienku tiež stoja prípady, kedy sú vo veršoch použité obe konštrukcie. V niektorých takýchto prípadoch je sigmatickým futurum vyjadrené to, čo je menej špecifikované alebo jasné, niektoré takéto výskyty sú citované v príkladoch 52), 78), 103) a 112), ďalej takéto rozdielne použitie nájdeme aj napríklad vo veršoch M01100026 a M01114035. Podobný vzťah nájdeme aj v príkladoch 56), 58), kedy je sigmatické futurum použité na vyjadrenie niečoho, čo nenastane určite, kým perifrastické je vo funkcií vážnej vyhrážky. V príklade 106) a aj vo veršoch M01011010 a M03127021 je možné vzťah medzi futurami interpretovať tak, že perifrastické futurum je použité v tom prípade, ktorý je považovaný za dôležitejší alebo hodný väčšieho zdôraznenia. Avšak na druhej strane nemôžeme ani úplne odmietnuť tvrdenia západných gramatik o tom, že medzi perifrastickým a sigmatickým futurum

nie je rozdiel. Aj keď môžeme identifikovať charakteristiky perifrastického futura, ktoré nepokrývajú všetky oblasti použitia sigmatického a nájdeme aj prípady, kedy sú tieto dve konštrukcie použité vedľa seba s inými významovými nuansami, zo vzorku, ktorý som spracovával sa ukázalo, že významy, ktoré sú vyjadrované perifrastickým futuroom, môžu byť vyjadrované aj sigmatickou konštrukciou. Taktiež môžeme nájsť také verše, v ktorých sú použité obe konštrukcie bez jasných rozdielov, ktoré boli vyššie vymenované. Sú to mimo iné príklady (59), (94), (107) alebo verše M01067028 a M03011036. Ak k tomu zoberieme do úvahy alternatívne verzie veršov, v štrnástich prípadoch majú niektoré manuskripty miesto perifrastického *-sya* futurum, zdá sa, že nastávalo splývanie týchto futurálnych konštrukcií. O nezameniteľnosti futur sa zmieňovala aj Tichy (1992), jej závery tu však nemôžu byť ani potvrdené ani vytvrátené, keďže epický sanskrt a jazyk védскеj prózy je treba považovať za diachrónne odlišné vrstvy jazyka. V práci sa ďalej ukázalo, že aktuálnym použitím v eposoch nemôžu byť potvrdené ani tvrdenia západných gramatík a Pániniho gramatiky o časovom zasadení perifrastického futura, keďže sa objavujú prípady jeho použitia pri blízkej budúcnosti, ako aj budúcnosti, ktorá nie je zasadená v konkrétnom čase

Na otázku ako sa vysporiadať s časovým a modálnym významom pri oboch futurách neexistuje jasná odpoveď. Ako bolo povedané v 1.1.1, vzťah významu a konkrétnych použití je diskutovanou vecou, na ktorú existuje viac názorov. Pri jednom riešení by sme museli význam futur považovať za vágny, podľa teoretikov tvrdiacich, že gramatická kategória má len jeden význam a konkrétne použitia sú aktivované kontextom. Takéto riešenie sa ponúkalo pri významovej kategórii, ktorú som nazval všeobecné futurum, samotné toto označenie ukazuje na vágnosť. Môžeme však aj konjunktívne a kondicionálne funkcie zaradiť pod nejaké ešte vágnejšie označenie? Podľa druhého prístupu by sme futurá považovali v podstate za polysémne, v tomto prípade by stále kontext zohrával dôležitú úlohu pri aktualizácii tej-ktorej funkcie, ale základný význam by nebol jednotný, bol by nejasný, zahŕňajúci viac možných funkcií. V rozhodnutí, ako sa vysporiadať s všeobecnou budúcnosťou na jednej strane a konjunktívnou modalitou na druhej,

by som sa priklonil skôr k druhému riešeniu, práve kvôli tomu, že jeden význam pokrývajúci obe by bol pravdepodobne až príliš abstraktný.

Aby sme mohli dôjsť ku konkluzívnejšiemu výsledku toho, aké funkcie má futurum v epickom sanskrte a do akej miery jeho dve realizácie skutočne splývajú, je potrebný rozsiahlejší výskum, zahŕňajúci všetky knihy oboch eposov. To je dôležité najmä pri Mahábhárate, keďže je považovaná za dielo mnohých autorov, boli by výsledky z čo najviac kníh jasnejšie a predstavovali by všeobecnejšie zákonitosti epického sanskrtu. Taktiež spracovať viac výskytov perifrastického futura by nás mohlo priviesť k ešte jasnejšiemu vymädzeniu tendencií jeho použitia. Ďalší výskum v oblasti používania špecifických gramatických podôb nás môže potenciálne viesť aj k záverom o autorstve eposov.

6. Bibliografia

- Auwers, Johan van der, and Vladimir A. Plungian. 1998. "Modality's Semantic Map." *Linguistic Typology* 2: 79–124.
- Bičovský, Jan. 2017. *Praindoevropština I. Mluvnice*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Binnick, Robert I. 1991. *Time and the Verb*. New York: Oxford University Press.
- Brockington, John. 1998. *The Sanskrit Epics*. Leiden: Brill.
- Bybee, Joan L., William Pagliuca, and Revere D. Perkins. 1991. "Back to the Future." In *Approaches to Grammaticalization. Vol. 2*, edited by Elizabeth Closs Traugott and Bernd Heine, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 17–58.
- Comrie, Bernard. 1976. *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 1985. *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press. (Reprint 2004. Cambridge: Cambridge University Press)
- Declerck, Renaat. 1986. "From Reichenbach (1947) to Comrie (1985) and beyond; Towards a Theory of Tense." *Lingua* 70: 305–64.
- Edgerton, Franklin. 1953. *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary Volume I: Grammar*. London: Yale University press. (Reprint 1985. Kyoto: Rinsen Book)
- Geiger, Wilhelm. 1943. *Pali Literature and Language*. Calcutta: Calcutta University Press.
- Giannakis, Georgios. 1993. "The Tense-Aspect System of the Indo-European Verb." *Word* 44 (3): 485–95.
- Gonda, Jan. 1956. "A Critical Survey of the Publications on the Periphrastic Future in Sanskrit" 6: 158–79.
- Grice, Paul. 1975. "Logic and Conversation." In *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, edited by Peter Cole and Jerrold Morgan, 41–58. New York: Academia Press.

- Heine, Bernd, and Tania Kuteva. 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hewson, John, and Vit Bubenik. 1997. *Tense and Aspect in Indo-European Languages*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Jha, Subhadra. 1958. *The Formation of the Maithili Language*. London: Luzac & Company.
- Kale, Moreshwar Ramachandra. 1922. *A Higher Sanskrit Grammar*. 6th edition. Bombay: Gopal Narayen
- Kielhorn, F. 1888. *A Grammar of the Sanskrit Language*. Bombay: Government Central Book Depot.
- Lowe, John J. 2017. "The Sanskrit (Pseudo)Periphrastic Future." *Transactions of the Philological Society* 115 (2): 263–94.
- Macdonell, Arthur Anthony. 1916. *A Vedic Grammar for Students*. Oxford: Oxford University Press.
- Morgenroth, Wolfgang. 1989. *Lehrbuch Des Sanskrit*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- The Mahabharata: for the first time critically edited. Volume 1*. 1933. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute. General editor: V. S. Sukthankar.
- The Mahabharata: for the first time critically edited. Volume 2*. 1944. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute. General editor: V. S. Sukthankar.
- The Mahabharata: for the first time critically edited. Volume 3*. 1942. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute. General editor: V. S. Sukthankar.
- The Mahābhārata Book 1*. 1973. Chicago: The University of Chicago Press. Translator: J. A. B. van Buitenen.
- The Mahābhārata Book 2, Book 3*. 1975 Chicago: The University of Chicago Press. Translator: J. A. B. van Buitenen.

The Mahābhārata: the electronic text. dostupné z:

<http://bombay.indology.info/mahabharata/welcome.html> [videné 11.8.2019]

Narasimhacharya, M. S., ed. 1979. *Mahābhāṣya Pradīpa Vyākhyānāni*. Pondichery: Institut Français d'Indologie.

Nooten, Barend A. van. 1969. "Redundancy in Mahābhārata Verse Composition." *Journal of the American Oriental Society* 89 (1): 50–58.

Oberlies, Thomas. 2001. *Pāli: A Grammar of the Language of the Theravāda Tipiṭaka*. Berlin: Walter de Gruyter.

———. 2003. *A Grammar of Epic Sanskrit*. Berlin: Walter de Gruyter.

Palmer, F. R. 2001. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.

The Rāmāyaṇa of Vālmīki Volume I. 1984. Princeton: Princeton University Press. Translator: R. P. Goldman.

Rāmāyaṇa Book Two. 2005. Clay Sanskrit Library. New York: New York University Press. Translator: S. I. Pollock.

Rāmāyaṇa Book Three. 2006. Clay Sanskrit Library. New York: New York University Press. Translator: S. I. Pollock.

The Rāmāyaṇa of Vālmīki Volume IV. 1994. Princeton: Princeton University Press. Translator: R. Lefebvre.

The Rāmāyaṇa of Vālmīki Volume V. 1996. Princeton: Princeton University Press. Translators: R. P. Goldman, S. J. Sutherland Goldman. (Reprint: 1999. Delhi: Sri Satguru Publications)

The Rāmāyaṇa of Vālmīki Volume VI. 2009. Princeton: Princeton University Press. Translators: R. P. Goldman, S. J. Sutherland Goldman, B. A. van Nooten.

The Rāmāyaṇa: the electronic text. dostupné z:

<http://bombay.indology.info/ramayana/welcome.html> [videné 11.8.2019]

- Renou, Louis. 1996. *Grammaire Sanscrite*. 3rd ed. Paris: Jean Maisonneuve Successeur.
- Sharma, Rama Nath. 1995. *The Aṣṭādhyāyī of Pāṇini Vol. III*. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers.
- . 2002. *The Aṣṭādhyāyī of Pāṇini Volume I*. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers.
- Smith, John D. 1999. “Mahabharata: General Information.” 1999.
<http://bombay.indology.info/mahabharata/text/UD/MBh00.txt>. [videné 28.7.2019]
- Speijer, J. S. 1886. *Sanskrit Syntax*. Leiden: Brill.
- Strnad, Jaroslav. 2013. *Morphology and Syntax of Old Hindi*. Leiden: Brill.
- Tagare, Ganesh Vasudev. 1948. *A Historical Grammar of Apabhramsa*. Poona: Deccan College.
- Tichy, Eva. 1992. “Wozu Braucht Das Altindische Ein Periphrastisches Futur.” *Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 142 (2): 334–42.
- . 1994. *Die Nomina Agentis Auf -Tar- Im Vedischen*. Heidelberg: Winter.
- . 2006. *Der Konjunktiv Und Seine Nachbarkategorien*. Bremen: Hempen Verlag.
- Timberlake, Alan. 2007. “Aspect, Tense, Mood.” In *Language Typology and Syntactic Description, Vol 3: Grammatical Categories and the Lexicon*, edited by Timothy Shopen, 280–333. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ultan, Russel. 1978. “The Nature of Future Tenses.” In *Universals of Human Language. Vol. 3, Word Structure*, edited by Joseph H. Greenberg, 83–123. Stanford: Stanford University Press.
- The Vālmīki Rāmāyaṇa: Critical Edition*. 1960-1975. 7 vols. Baroda: Oriental Institute. General editors: G. H. Bhatt and U.P. Shah.
- Vasu, S. Ch. 1894. *The Aṣṭādhyāyī of Pāṇini Vol. 3*. Allahabad: Satyajnan Chaterji.
- Whitney, W.D. 1924. *Sanskrit Grammar*. 5th ed. Delhi: Motilal Banarsidass. (Reprint 2008.)

Delhi: Motilal Banarsidass).

Príloha 1: čísla analyzovaných veršov

Verše, ktoré sú citované v texte, sú vyznačené tučným písmom.

1. Sigmatické futurum v Rámájane

R1.008.009a, R1.008.013c, R1.008.015a,
R1.009.015c, R1.009.026c, R1.010.003a,
R1.010.008c, R1.015.018c, R1.020.011c,
R1.021.015a, R1.023.021a, R1.029.018a,
R1.038.016c, R1.045.014c, **R1.060.003c**,
R1.061.016c, R1.061.019c, R1.063.003c,
R1.065.026c, **R1.068.014c**, R1.074.028c,
R2.004.021c, R2.004.041c, R2.008.005c,
R2.008.023a, R2.009.024c, R2.009.025c,
R2.010.015c, R2.010.026c, R2.012.007a,
R2.016.049c, R2.017.012c, R2.019.011c,
R2.020.018a, R2.020.029c, R2.024.015a,
R2.027.018c, R2.028.010c, R2.034.031c,
R2.035.019c, R2.038.002c, R2.038.012a,
R2.041.005c, R2.042.009a, R2.045.006c,
R2.046.007c, R2.046.055e, R2.049.005a,
R2.050.015c, R2.052.004a, **R2.053.019c**,
R2.055.003c, R2.055.012c, R2.060.010c,
R2.066.027c, R2.068.012c, R2.070.007a,
R2.079.006c, R2.080.018c, R2.088.015c,
R2.093.016c, R2.095.001c, **R2.097.023c**,
R2.099.017c, **R2.103.013c**, R2.103.014c,
R3.003.001c, R3.005.020c, R3.006.013a,

R3.010.040e, R3.010.086c, R3.013.013a,
R3.016.021e, R3.020.014a, R3.028.014c,
R3.036.006c, R3.036.006e, R3.036.020c,
R3.036.024c, R3.039.015a, R3.041.016c,
R3.045.008a, R3.046.018a, R3.049.023c,
R3.051.019c, R3.056.017c, R3.057.011a,
R3.060.040c, R3.060.047c, R3.061.013a,
R3.063.003a, R3.067.009a, R3.068.011a,
R3.068.022c, R3.069.004c, R3.069.005c,
R3.069.008c, R3.071.006c, **R4.001.014c**,
R4.006.005c, **R4.007.004c**, R4.011.011c,
R4.016.007a, R4.016.018c, R4.019.014c,
R4.020.015c, R4.020.019a, R4.039.011c,
R4.040.017c, R4.041.050c, **R4.044.009e**,
R4.053.015c, **R4.058.025a**, R4.061.002a,
R4.061.015c, R4.064.034c, R4.066.019a,
R4.066.022a, **R4.066.023c**, R5.001.039c,
R5.001.087c, **R5.002.025a**, R5.010.009a,
R5.011.032c, R5.011.039c, R5.011.057c,
R5.012.045c, R5.018.018c, R5.019.011c,
R5.019.015c, R5.019.020a, R5.022.022c,
R5.022.031a, R5.024.025a, R5.025.005a,
R5.028.015a, R5.028.020c, R5.033.072a,
R5.034.019c, R5.034.033e, R5.034.037c,

R5.035.061c, R5.037.038c, R5.037.045c,
R5.040.009a, R5.056.004c, R5.057.016c,
R5.058.006e, R5.060.029a, R5.065.026c,
R5.066.022c, R6.005.014c, **R6.007.016c**,
R6.014.013c, R6.016.021a, R6.019.014a,
R6.019.014a, R6.022.007c, R6.025.026c,
R6.047.045c, R6.047.122c, R6.049.023c,
R6.052.023c, R6.054.023a, R6.055.056a,
R6.061.032c, R6.065.012c, R6.067.036c,
R6.067.039a, R6.067.039c, R6.068.025c,
R6.068.026c, R6.069.021c, **R6.072.021c**,
R6.072.024c, R6.075.019c, R6.076.012c,
R6.080.047c, R6.080.048c, R6.083.012c,
R6.088.045c, R6.091.018c, R6.099.018a,
R6.105.028a, R6.107.018c, R6.107.028a,
R6.108.011c

2. Perifrastické futurum v Rámájane

R1.017.038c, R1.037.008a, R1.058.014c,
R1.069.004c, R2.002.010c, R2.004.002a,
R2.004.035c, R2.005.009a, R2.006.022c,
R2.007.022c, R2.008.013a, R2.014.025c,
R2.019.010c, R2.020.028c, R2.024.016a,
R2.027.010a, **R2.058.031c**, R2.070.008a,
R2.084.021c, **R4.007.004c, R4.027.046a**,
R4.038.005a, **R5.062.015c**, R6.010.016c,

R6.010.016c, **R6.031.056a, R6.031.068a**,
R6.055.100c, R6.081.005c

3. Sigmatické futurum v Mahábhárate

M01001024c, M01001204c, M01002178a,
M01003092F, M01003123D, M01003191c,
M01008003c, M01010002c, M01013023a,
M01013027c, M01013028a, M01014017c,
M01018008a, M01030008c, M01030015a,
M01031004c, M01033017c, M01033021c,
M01034013a, M01039003c, M01042006c,
M01043002a, M01043017a, M01044004a,
M01049007c, M01049024c, **M01053015c**,
M01057013c, M01057023c, M01057070c,
M01060016c, M01067005c, M01067020e,
M01068071a, M01070045c, M01071011e,
M01071029a, M01072016a, M01072020c,
M01073011c, M01073034c, M01075004c,
M01076008a, M01079007c, M01079011c,
M01079016c, M01079023a, **M01089004a**,
M01091017c, M01091020a, M01092012c,
M01092053c, M01093031c, M01093039c,
M01099017c, M01100002c, M01100010c,
M01101016c, M01101025c, M01101026c,
M01109028e, M01109030c, M01110029c,
M01112006c, **M01112023c**, M01112030c,
M01114018c, M01114034c, M01115008c,

M01119009e, M01127015c, M01131015c,
M01133008a, M01135004c, M01139025a,
M01139025c, M01140006c, M01140010a,
M01141014c, M01142019a, **M01142027a**,
M01143011a, M01143011c, M01144019a,
M01145038a, M01148013c, **M01148016c**,
M01150016a, M01152016a, **M01155045a**,
M01156006c, M01157013c, M01158054a,
M01166032c, M01171020a, M01171020c,
M01173019e, M01174004c, M01175017c,
M01177022a, M01182007a, M01183009c,
M01187022a, M01189046e, M01193011c,
M01196028c, M01197009c, M01198025c,
M01201020a, M01201024c, M01204023a,
M01206029c, M01212030c, M01215011c,
M01216024c, M01221017a, M01221018c,
M01224013c, M01225010c, **M01225012c**,
M02003001c, M02008038c, M02011071c,
M02015016c, M02017014a, M02017019c,
M02025012a, **M02025013c**, M02025015a,
M02029001a, M02040009c, M02040010c,
M02043028a, M02045042c, M02045043a,
M02045044c, M02045053a, M02050027c,
M02051025a, M02056002c, M02060018c,
M02061063a, M02062030a, M02063020c,
M02068027a, M02068036c, **M02068044c**,

M02071015c, M02071036c, M02071037c,
M02071041c, M02071044c, M02072029a,
M03002011a, M03008008c, M03011034a,
M03011038a, M03011038c, M03013090c,
M03013114c, M03019022c, M03029004c,
M03033002c, M03037014c, M03038013a,
M03040010c, M03043018c, M03046016c,
M03046029a, M03048004c, M03048005c,
M03048032c, M03050019c, M03052008c,
M03055002c, M03058034a, M03059012a,
M03060023a, M03061087c, M03063015a,
M03063021a, **M03063021a**, M03064005a,
M03068022c, M03070012c, **M03070019c**,
M03078005c, M03078009c, M03080026c,
M03081031a, M03081114a, M03081115c,
M03082018c, M03083098a, M03083111c,
M03085003c, M03086016a, M03089015c,
M03089017a, M03090008c, M03090018c,
M03090021c, M03091022c, M03098008c,
M03104002a, M03104021c, M03106027c ,
M03111009c, M03114024a, M03115026c,
M03119010a, M03120009c, M03120021a,
M03120025c, M03125004c, M03126023e,
M03126024a, M03127021c, M03128012c,
M03131009a, M03131023c, M03131030a,
M03131030c, **M03132019c**, M03135027c,
M03135036a, M03136005c, M03136017a,

M03141017c, M03144022c, M03144023c,
M03146010a, M03149022c, M03154035c,
M03158056c, M03159013c, M03159014c,
M03173009c, **M03176002c**, M03176022c,
M03176038a, M03177012c, M03178011c,
M03178041c, M03180005c, M03182016c,
M03183003a, M03183009a, M03183009c,
M03185031c, M03185050a, M03186013a,
M03188016c, M03188021c, M03188026c,
M03188027c, M03188029c, M03188060a,
M03188063a, M03188064c, M03188068c,
M03188068c, M03188069e, M03188073c,
M03188075a, M03188080c, M03188083c,
M03188086c, M03189005c, M03189007c,
M03189018a, M03189028c, M03190035a,
M03192006a, M03192026c, M03194002a,
M03194028a, M03196014a, M03203003a,
M03205006c, M03205018a, **M03206004c**,
M03213024a, M03213036a, M03213036c,
M03218015c, M03218021c, M03220005c,
M03225025a, M03238019a, M03238019a,
M03238035e, M03239008a, M03240009c,
M03240014a, M03240016a, M03240017c,
M03240029e, **M03242012a**, M03243012c,
M03247044c, M03252007c, M03252021a,
M03252026a, M03253014a, M03254016a,

M03254019c, M03262009c, M03262012a,
M03262012c, **M03262024a**, **M03262024c**,
M03263003e, M03266063a, M03267042a,
M03267042c, M03275048c, M03278030c,
M03280022a, M03281032a, M03281056a,
M03281077a, M03281088c, M03283015c,
M03284038a, M03285003c, M03286007e,
M03286015c, M03287029a, M03288006c,
M03288008a, M03290015c, M03291021c,
M03292020a, M03294016c, M03294025c,
M03296026c, M03297004e, M03298010c,
M03298019c, M03298024c, M03299024c

4. Perifrastické futurum v Mahábhárate

M01003100E, M01011010c, M01023012c,
M01027031a, M01032020c, M01034002a,
M01034010c, M01034011a, **M01037014a**,
M01037019c, M01038002a, **M01041008c**,
M01041027c, M01049003c, **M01053021c**,
M01057016a, M01067028a, **M01083003c**,
M01084005a, **M01088005c**, **M01088010c**,
M01088017a, M01088020e, **M01091016c**,
M01091020c, M01100026e, M01107027c,
M01109029a, **M01110026e**, **M01113018c**,
M01114007a, M01114035c, **M01123006c**,
M01123078e, **M01124007c**, M01126038c,
M01130016c, M01143006c, **M01155011c**,

M01155032c, M01175005c, M01175006c,
M01176035a, M01183007c, M01189008c,
M01189020c, M01189024c, M01189025a,
M01189026a, M01189046c, **M01215019a**,
M01220013c, **M01221005c**, M01221012c,
M01222001c, M01222002c, M01224010a,
M02017017a, **M02030021c**, M02030024c,
M02052015c, M02052016a, **M02053015a**,
M02053015c, M02055002c, M02059010c,
M02062017a, M02068022c, **M02068026a**,
M02068026a, M02068028a, **M02068029c**,
M02068032c, M02068033c, M02068034c,
M02068041a, M02068045c, M03002040a,
M03005009a, **M03005011e**, **M03005012c**,
M03005012c, M03011036c, **M03013118c**,
M03015009a, M03015009c, M03030050c,
M03034060c, M03037026c, **M03038043c**,
M03042021c, M03042038a, M03048040c,
M03048041c, M03049028c, M03051020a,
M03053009c, **M03056005a**, M03060005a,
M03061087a, M03061125c, **M03063017c**,
M03063020a, **M03070018c**, M03080024c,
M03083099c, **M03090017c**, **M03091002a**,
M03102011c, M03127021a, M03132009c,
M03134039c, **M03135040c**, M03136002a,

M03144027c, M03154021a, **M03154036c**,
M03164021c, M03165017a, M03165021a,
M03176019c, M03176021c, M03180021a,
M03180037c, M03184005c, M03185009c,
M03188019c, M03188025a, M03188047a,
M03188055c, M03188056c, M03192025a,
M03194020c, M03206003a, **M03206004a**,
M03206005c, M03206005e, M03206010c,
M03206010c, **M03213023c**, M03213024c,
M03213035c, **M03218018c**, **M03242013c**,
M03246029c, **M03252018e**, **M03259024c**,
M03259035a, **M03268015a**, **M03268016c**,
M03281027a, M03281058a, M03284014c,
M03284039c, M03290010c, M03294032c,
M03297011c, **M03298011a**